

ЛБ₂₁ 1270

СИБЕ МИЛИЧИЋ

БОРОВИ И МАСЛИНЕ

БЕОГРАД,
ИЗДАВЛЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА,
1. Кнез Михаилова улица 1.

1926.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРАНИЦА ГЕЦЕ КОВА — БЕОГРАД

препоручује следеће књиге сопственог издања:

	дин.
Андрејев Л.: <i>Проклетство звера</i>	5—
Баро Рајс Едгар: <i>Тарџан</i> . Роман из живота у Џунгли, у 4 књиге	85—
Барбис Анри: <i>Пакао</i> . Роман, превео с француског М. С. Пијаде	30—
Бешевин П. Ст.: <i>Кнегиња Маја</i> . Мелодрама, бајка у 3 чина	10—
Бјернсон Бјернстјерне: <i>Свацовац</i>	6—
Божовић Гр.: <i>Приповешке</i>	20—
Васић Драг.: <i>Два месеца у Југословенском Сибиру</i>	6—
„ „ <i>Ушуљена Кандила</i>	15—
„ „ <i>Вишло и друге приче</i>	15—
Валић Љуб.: <i>Доживљаји народника Младина</i>	15—
Веснић Драг.: <i>Коломбина</i>	6—
Винавер Ст.: <i>Варои злих голшебника</i>	6—
Виторовић А. Л.: <i>Из децијет живота</i>	6—
Вогие М.: <i>Мршви што говоре</i> . Роман у два дела	40—
Вроблевска М. М. Леговска: <i>Андре Гајлишта</i>	6—
Вукосављевић М.: <i>Сто часана</i>	15—
Гавриловић Андра: <i>Из царских дава. Шест посланица.</i> — Песме	5—
Гавриловић Андра: <i>Деоба Јакшића</i> . Драмска слика са певањем	3—
Домановић М. Рад.: <i>Приповетке, I.</i>	25—
Ђокић М. Мах.: <i>Из полицијског живота</i>	5—
Ђорђевић Тих.: <i>Из Србије Кнеза Милоша</i>	20—
Ђорђевић Р. Тих.: <i>Из Србије Кнеза Милоша</i> . Садржај: Становништва. — Насеља	35—
Ђукановић Ил.: <i>Краљ Петар I.</i>	15—
Девет: <i>Бурски раш</i>	30—
Дуне Пијер: <i>Билитисине песме</i>	10—
Живадиновић В. Стојан: <i>Догађаји и људи</i> . Приповетке	15—
Zever J.: <i>Кућа код звезде која тоне</i>	12—
Златичанин Илија: <i>Шарени Свеш</i>	5—
Јанковић В. В.: <i>Иван Мандушин</i> . Портре новела	15—
Јанковић Рад.: <i>На мукама</i> . Позоришни комад у 3 чина. Догађа се у престоници	12—
Јовановић Вој. Др.: <i>Каријера</i> . Комедија у 3 чина. — 2)	

ID=41283877. Веселу Транзювиту
с аргументовима
5-1-25
6.
СИБЕ МИЛИЧИЋ
Сибе
Миличић

БОРОВИ И МАСЛИНЕ

БЕОГРАД,
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА,
1, Кнез Михаилова улица 1
1926.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
„СВЕТОСЛАВ МИРОТЧИВИ“ - БЕОГРАД
Б. И. Бр. 1282

АГНЕЦ БОЖЈИ

Већ други дан лежи она у породилним мукама. Њезина уморна глава почива, беспомоћно, готово мртвачки, на белом сељачком јастуку. Само велике, црне очи крећу се непрестано у дубоким, тамним очним дупљама, као две немирне животињице у својим рупама. Гледа около: све мирује; слуша: све ћути. Не зна које је доба дана. Спавала је дуго; болови су попустили.

Наслонивши главу на кревет, спава њезина мајка. Бдила је над њом целе две ноћи. Није могла више поднети; сан ју је савладао.

Мара је погледа и лаки осмех оживе њено бледо, усахло лице; опда подиже руку да ју положи на мајчину главу, али, како је ослабила, рука јој теже паде но што је она хтела, и мајка се разбуди.

— Шта је? — запита мајка изненађена.

— Ништа! Случајно! Нисам те хтела пробудити. Спавај! —

— Не могу, доста је; мора да сам дуго спавала.

И обе заћуташе. На улици неко је певао; далеко негде неко је звао, па опет тишина.

— Мајко! — одједном кликну Мара, стиснувши мајчину руку.

— Шта је, Маро? Ти поново! Не лудуј! —

— Мајко, не могу више! Нећу моћи издржати.
Тако сам слаба! —

— Буди мирна; послали смо по лекара. Мора
да је већ близу. —

— Нећу моћи поднети; убиће ме! —

Мара се покрену, и одједном се повратише бо-
лови. Њено бледо, измучено лице искривило се у
грчу бола.

Мајка се нагла над њу; теши ју.

— Зови Ивана — крикну Мара одједном. —
Зови га! —

(Ни сама није знала зашто га зове. Хтела је да
он буде ту; чисто нагонски. Као да је хтела да он
види како до краја она пати њега ради.)

Мајка се дигну и изађе на доклат, да потражи
Мариног мужа. Кликну га. Он не одговори. Мора да
је у подруму.

Спусти се низ камене степенице; врата подрума
су била отворена. Зовну:

— Иване! —

— Ево ме! Шта је? —

И изађе сав ужурбан, прљав, са изразом нај-
веће радозналости на лицу.

— Шта је? — запита сада мирније, осетивши
да се преварио.

— Зове те да дођеш. —

Он се диже, тешко, по степеницама. Старица
пред њим.

Кад уђоше у собу, Мара полако отвори очне
капке и погледа обоје, болно, својим великим црним
очима, а две крупне сузе заблесташе јој на трепавицама.

— Тешко ми је! — рече бојажљиво. — Кад ће доћи лекар? —

— Не знам. Пошао је по њега Илија са мазгом. Морао би већ бити ту. Не знам што га још нема — одговори Иван брзо, и окрену се да изађе.

— Иване! — прошапта она тихо, готово мртвачки.

— Иване! Ја ћу умрети; ја умирем! — кликну затим, и безбројне сузе потекоше јој низа лице.

Мајка је загрли, и кушаше је умирити.

Он је застао напред себе. Очито се видело како не зна шта би урадио. Напослетку се одлучи и полако се спусти низ степенице поново у подрум.

Пре једно годину дана вратио се Иван из Америке. Двадесет и пет година нико није знао за њега. Од дана кад је отпутовао, никоме није ни ретка писао. Вратио се, не јавивши никоме да долази; освануо је одједном у селу, где га готово сви беху заборавили.

У селу никога и ничега није ни имао: ни родбине, ни имања. Отац му је, с мајком, дошао са другог острва; био је обућар. Мајка му је умрла још док је био дете, отац, кад је њему било двадесет година. Узевши у зајам од неког богатијег сељака колико му је требало за пут до Калифорније, оде да копа злато.

После двадесет година мучног живота од Калифорније до Нове Зеланде (где је копао гуму), одлучио се најпосле да оде у Аргентину да обрађује земљу. И за пет година ту се обогатио. Усели се у село у четрдесет петој години живота. Купио је кућу и „баштину“ једне пропале породице, и потражио

девојку: која ће му родити сина, да му остави све што је у страном свету зарадио.

Тражио је дуго док је најпосле није нашао: добру, тиху девојку, из куће Љубичића: Мару. Послушала је оца, који је, захтевао да она пође за њега, и предала му се свом оданошћу детета према старијем.

У свој својој грубости човека који је све своје сам створио, Иван је био добар према жени и пажљив колико год је то знао и могао. Код њега је било све одређено; он није сањарио о љубави; он је узео жену, само зато, да му роди сина, наследника.

И кад је после кратког времена Мара осетила дете „под срцем“, раздрагао се он, развеселио се, разрадостио. И овај груби човек загрлио ју је нежно и благородно, сав срећан и блажен да ће *Он* доћи, *Он*, за кога се једино мучио, за кога је цео свет обишао.

А Мара први пут осети да је основа једне среће; да је темељ у кући коју она гради; да је уз свога човека; да је све њезино као и његово; да је она сада њему равна.

И била је горда и срећна, поносна и не више онако плашљива, као до сада: она се осећала мајком његовог детета.

Али, једног дана, за велике поледице, спуштала се Мара по каменим степеницама у подрум, да на-
точи вина за вечеру. Већ је било тамно. У једној је руци носила дрвену посуду за вино, у другој уљену лампу. Ишла је пажљиво. Лампа је слабо светледа. Мара стаде ногом на другу степеницу: нога јој поклизну, и она се свали низ шест степеница у подрум. Зајукну, али ју нико не чу.

У несвести лежала је неко време. Ударила се тешко у бок и десну руку. Покуша да се дигне, кад осети да се у њој нешто претргло. У ужасном страху обамреше јој ноге и руке; једва успе да крикне јаче не би ли ју Иван чуо.

Он дотрча у подрум. Није се ништа видело. Викну је. Она мукло одговори. Полако се спутивши низ степенице, он нагази на њу: лежала је на земљи као мртва.

Страшна мисао блесну му тада у мозгу! Ухвати је својим јаким рукама, понесе је уз степенице, у кућу, и положи на кревет. Позове суседу да јој доведу мајку.

Чим је мајка дошла, он оседла мазгу и посла у град по лекара. Затим стаде у кут собе, покривши лице рукама.

Док је мајка око ње радила Мара није ни једном јаукнула; она није ни осећала спољне болове; она се само плашила и са страхом чекала болове у утроби, који ће јој открити сав ужас њезине несреће.

И болови се одједном јавише. Од њихове силне Мара паде у несвест, а Иван, разумевши све, згрчи прсте заривши их у косе, и зајца.

Повратише је. Лицем заплашеним, осећајући се кривом пред њим, Мара заокружи по соби сузним очима, па кад га запази, само зајаукну.

И опет паде у несвест.

После мало зачу се топот мазге.

— Лекар! — рече неко.

Иван истрча напоље и сrete се са лекаром на доксату.

— Помозите, господине докторе! — заупи. —
Тако вам Бога, помозите! —

Лекар и не одговори, већ уђе у кућу и оде равно ка болесници.

Иван није хтео да уђе. Шта више, побегао је у двор и јури, амо-тамо, по дворишту. Сви снови о срећи тону. Само један човек може још да све спасе, једном својом речи!

Кроз прозор је видео како велике сенке иду по соби. Нешто спремају. Неко је сишао да захвати воде. Траже убрис. Он ћути, готово се сакрио. Тишина. Само оне сенке иду непрестано по соби; он их распознаје. Оно је сенка мајке; друга је суседе; оно је сенка лекара. Заврће рукаве... Сенка се докторова нагну... и све се сенке смирише. Тишина.

Иван је дрхтао као прут. Сад је тренутак, сада. Сад ће да сазна све. Гледа нетремице у прозоре. Мир. Сви мирују. Одједном се разбегоше све сенке, трче по соби, јуре ужурбане. И ено их поново стишаних над креветом, на плафону и на зиду. Мирују...

Крик.

Њега зазебе око срца, готово се сруши.

— Све је свршено! — рече и заплаче се.

Зовнуше га.

Полако, као на суђење, оде Иван уз степенице, а кад ступи у собу, сви га погледаше. Он је већ све знао, све разумео.

Мара, бледа као смрт, измучена, сломљена, имала је још толико снаге да сакрије рукама лице у јастук, да га не види. И плакаше горко.

Лекар опере руке, покупи свој алат, рече да ће се сутра вратити, и оде.

Поново топот мазге. Суседе одоше а он са Марином мајком остаде сам у овој соби тужној као гроб.

Сутра дан је понова дошао лекар и био је врло задовољан стањем болеснице. Рекао је да нема никаквих сложености, и да нема више страха по Марин живот.

Кад је отишао, Иван га је испратио. Хтео је да са њим насамо разговара. Изгледало му је, да лекар није сасвим искрен, да има нека тајна коју није хтео пред свима да каже.

И тако, јашећи на мазги, лекар му је причао (колико је било могуће да сељак разуме) о повреди материце, о тешком порођу, о побачају.

На завршетку, са ужасним доказима, говорио му је, да чува своју жену, јасно му доносићи пред очи: занесе ли још једном, да ће морати поново побацити, а да ће је други побачај стајати живота.

Ивану се смрачи пред очима, али ништа није рекао. Пратио је још даље лекара, па се онда растадоше.

Дуго још гледао је Иван за човеком који се, јашећи на високој мазги, љуљао у седлу и нестајао у даљини; за човеком који је поставио зид смрти између њега и његове среће.

Напослетку се кренуо, али не кући: упутио се на своју баштину. Сломљен сав, убијен, ишао је полако (вукао се, управо), широким друмом ка имању. Мислио је, и није мислио. Рушило се све пред његовим очима, као да је од хартије.

Кад је пре одлазио овако на своје имање, његове куле у машти дизале се високо, бескрајно. Сада нема више ничега; све је срушено!

Стигао је у то на отворен простор, одакле се види његово имање. Тежаци му раде данас. Види их како лепо врше свој посао. Не раде за себе! Побесне. Научен на муку и труд, њега је запекао овај несавесан рад тежака. Крену брзо ка њима, па, кад стигну тамо, избаци на њих сву горчину прошлих дана и сав бол који је претрпео.

Тежаци, изненађени, прихватише се посла, али се његов бес није стишавао. Он је псовао, избацујући све псовке које је знао, и све увреде које је у животу на себе примио, па, кад је све изређао што је знао, кад му је додијало да вређа, окрену се и оде равно кући.

Путем се није смирио, све је нешто у себи говорио. Тако је приспео.

Мара је лежала у кревету смрвљена, очајна. Мајка је седела код ње сва утучена, ћутећи.

Он је ушао; њихови се погледи среташе. Више нису имали ништа да кажу једно другоме. Он узе нешто из капута и изађе у двориште.

Сео је на један камен и почео да пише, да прави неке знакове по књижици.

— Неће они мене варати! Свиње! Чим нисам код њих, варају ме као најгори лопови! —

Бележи и одбија свакоме по пола наднице:

— Пола наднице свима! Нека запамте! —

После неколико дана Мара се дигла. Измучена пребацивањем самој себи, она није више могла да лежи. Изгледало јој да се налази у туђој кући, и да ју туђи људи негују и хране. Дигла се и почела да спрема по кући. Била је још слаба, али није на то пазила. Два-три пута осети омаглицу пред очима.

Седе да не падне, али није хтела да легне у кревет. И ручак му је спремила.

Тако је било сваког дана. Он није ништа говорио. Ујутру би се ћутећи дигао и изашао да обиђе виноград, па би се вратио у подне. Ходао је намрштен, амо-тамо, по кући, док не би сео за сто да једе. И Мара би села за тренутак да се после мало дигне и оде у своју собу да се исплаче.

Тако су пролазили дани и месеци.

Једног јутра, чим је устао, Иван зовну жену по имену. (После толиког времена, то јој је било необично.

Сва трептећи, она му приђе.

— Спреми се; идемо у град! —

Она одмах послуша.

Док се она спремила, он оседла мазгу.

— Узјаши! — нареди јој кад је сишла у двориште.

Мирна, дигну се Мара на један високи камен у авлији и баца се у седло.

Кренуше. Није знала куда ће, није га ни питала. Нека је води куд хоће, она ће све учинити што он захели. Нека је мучи, нека је убије: она ће све поднети, јер је она свему крива!

Ишли су цолако, без разговора. Кад и кад, он је само јаче ошинуо мазгу и викнуо, да заћути поново и да ћутање буде дубље и несносније. Она је била сва узбуђена.

Пут је вијугао између брда; на завијутцима провирило би понекад море, плаво, далеко. Сретали су по неког из села, који би их хтео, тренутно, да заустави; али они продужаваху, одговарајући испрекидано.

У то се високо, старо утврђење појавило иза завијутка. Варош је ту под њим; треба само да заокреву, па ће се помолити град.

Ево га. Најпре две куће, велике, камене, па, ено, на врху брежуљака, гробље, окружено боровима.

Иду: она гледа преда се, он ћути и пуши. Тако су и стигли.

Он задржа мазгу док она сиђе. Мазгу привезаше за једно дрво и кренуше у град. Он први, а Мара полако за њим, без једне речи, мирна, покорна, као овчица. Он је ишао миран, знајући куда; она није ни мислила камо иде: све једно куда, само кад је он води!

Сада су ишли по уским улицама града док не приспеше до једних тешких врата. Покуцаше. Врата шкринуше, они уђоше. Почеше да се пењу тамним степеницама. Кад стигоше на први спрат, мирис карбола и разних лекова удари их у лице. Она се одмах сети операције и оног страшног побачаја. И све јој прође пред очима: и подрум, и пац, и он кад ју је понео на рукама, и мајка, и лекар и болови, болови!

И би јој јасно камо је доведена.

— Ко је тамо? — викну неко из затворене собе.

Иван дохвати вваку и отвори врата. Уђе први, Мара за њим.

Пред њима је стајао један стари човек у белом плашту. По зидовима, свуда, висиле су неке чудне слике глава, руку. Под стаклима лежаху разна клешта и ножеви.

— Шта желите? запита их старац.

Иван му исприча зашто је дошао, и приповеди му цео случај потанко. Она га слушаше пажљиво,

преживљавајући у себи све што је причао, исправљајући га, кад и кад, у ситницама.

Кад је свршио да прича, лекар га замоли да само за тренутак причекају напољу.

Изађоше обоје у предсобље. Седоше на клупу, ћутке. Ни да би се погледали. Она је осећала неки чудни стид, као човек о коме је неко испричао нешто врло ружно. Он је запалио своју лулу и чекао.

После мало врата се отворише, и лекар их позове. Они уђоше. Мара се свуче и стаде на операциони сто.

Дуго је трајао преглед. Иван се збио у један кут. Мара је одговарала јасно лекару на сва његова питања, и причала (до потанкости) о побачају, о боловима, о ударцу.

На послетку лекар је уморан сео. Тешко одахну и рече Ивану (као и онај први лекар) да ће Мару стајати живота нови побачај који мора, неминовно, доћи. И дигнувши се, позове га до зида, и покажу му разне слике са отвореним цревима, материцама, хтијући га убедити у тачност својих речи и захтева: да пусти на миру своју жену ако не жели њену смрт.

Иван је слушао, на изглед, позорно, али иначе, веома расејано. Он је осећао како у њему расте неки бес, нека нагонска мржња на ову жену што ту стоји још раздевена, која се ушуњала у његову кућу да му поруши све.

А кад се Мара обукла, он плати лекару и изиђоше.

Опет, истим путем, кренуше натраг. Поново кроз уске улице, поново ћутећи, поново он први, а она за њим као псетанце. Прођоше велики трг са саборном црквом, савише у једну побочну улицу...

и били су изван града. Мазга је стајала мирно, привезана за дрво.

Он одреши мазгу и узјаше, а Мара, ћутке, настави пут за њим, срећна што он јаше, па неће морати да стрепи на сваки његов крик кад потера мазгу.

Кад су стигли на висину, пред село, и море се бескрајно заплавило у даљини, Мара осети да би требало свршити са животом који никоме већ не треба и сузе јој потекоше низ лице.

Тако су стигли кући.

Он одмах уђе, а она оста, да опреми мазгу, да је напоји и нахрани. Тек кад је то површила, уђе и она у кућу и седе у кут собе, сама самцита, осећајући: да између ње и целог света нема више ништа заједничкога.

Тако је седела несрећна и сама.

Вечер је још више увеличала пустош. Он је сео за сто, и чекао, не мичући се, док је она донела вечеру. Уз тихо, малено светло петролеумске лампе вечерали су ово двоје људи, без речи, као двоје осуђеника.

Тако их је затекла и дубока ноћ.

Од тада је прошло неколико времена. Он је погазио сва обећања лекарима; није се обазирао на њихове претње. Она се пуштала без страха, без устезања, готово радосна на помисао смрти, задовољна што ју је поново узимао.

Али, када после неколико месеци она објави да је заносила, он је готово полудео од стрепње. Ох, кад би лекари били лагали, кад би природа оповргла њихове речи! Бежао је у поља, лутао по шумама, готово луд. Касно у вече враћао се кући,

улазио у њезину собу са страхом и бојазни, па, кад би ју видео мирну, спокојну, где га чека будна, залогло би је да легне и да спава, а он је остајао још дуго на доксату, окружен мраком ноћи и неким грозним страхом у души.

Није више одлазио к људима. Затварао се празником у своју собу, и ту остајао готово сакривен, увек у страху од оног нечег страшног што га чека.

Променио се у лицу, готово поседео. Тражио је од свега умирење, и није га налазио. Одлазио је у варош, саветовао се са лекарима. Они су му говорили, да би то био изузетан случај кад би се догодило што он жели; да ће, сигурно, доћи до побачаја.

Њему је било неописиво тешко. Враћајући се из вароши, кренуо би странпутицом и изгубио се у једној боровој шумици. Ту би легао, и сав сломљен, уништен, проводило сате и сате.

Спустила би се вечер, а он би још ту лежао. Забродиле би звезде, он се не би мицао. Тек, дубоко у ноћ, он се враћао кући на коју је из далека пазио, да ли се у њој што необично догађа.

Кад је тако једно вече прилазио, полако, својој кући виде ју сву осветљену. Чисто падс на земљу: знао је шта се догодило. Севши на камен, покри лице рукама и плакаше.

Лекар је говорио да Мара неће остати у животу. Није се ни усудио сам да је додирне: морали су позвати још два лекара на „консилиум“. Тек онда уложише руке на њу.

Болови су били свирепи. Пала је у несвест и није се могла повратити. Лежала је за дуго као мртва. Пулс је готово био престао. Нико се није надао њеном животу.

Тек после дугог чекања она макну руком. При-несоше јој нешто под нос, попрскаше је водом, и она се стресе. Отвори очи, затражи мало воде и погледа, самилосно, болно, у све около, као јагње које изведоше на заклање.

Тако је лежала неколико дана, док, на запре-пашћење лекара, не остави кревет. И после неко-лико времена она је поново сасвим оздравила, спре-мала кућу, а румен се јављала поново на њезином бледом, изнуреном лицу.

А Иван (видећи и последњу наду срушену) од-рекао се сваке помисли на срећу. Незадовољан, ве-чито срдит и непријатан, прекинувши сваки саобраћај са људима, затворио се у себе, проводећи своје дане у осами.

Прошла је од тада читава година дана. Мара се, готово вратила (барем на око) на време пре бол-лести, да није било оног нечег скамењеног на лицу и оне туге слеђене у очима. Иван је, на око, био миран; водио је бригу око имања, богатио се све више. Али, што је богатство било све веће, он је све дубље осећао своју несрећу, која се закопала у њему као црв. Често, седећи за столом у својој собици за рад, спустио би дубоко главу над хартијама где је записивао своје добити и заронио у бол. Дуго би тако остајао у неизвесности шта да ради. Хтео је часом да све прода и да понова побегне у свет, да се изгуби, да истроши све, да утопи све, ко зна у што! Онда, поново осетивши ону стару своју жељу за добити, закопао би се у рачуне и рачунао, од-бијао, додавао, збрајао.

Једног дана дође му у посету један пријатељ из оближњег села. Недавно је стигао из Америке, па је хтео да види свог доброг друга с којим се скитао по Калифорнији и Новој Зеланди. Остао је у њега читава два дана, па су се о свему наразговарали. Напоследку дође реч на Мару и на њен случај, и Иван исприча пријатељу све, потанко, како се то догодило.

Пријатељ га је слушао позорно, па му онда саветова, да оде до другог града на острву, јер је чуо како је ових дана оздравио један тамошњи лекар неку жену, коју су сви лекари већ били смрти жртвовали. Казао му је и записао још и име лекара.

Ивана изненади та вест. Нешто, као неко далеко светло спаса, заблиста у његовом мозгу.

— Ох, кад би то било истина! — И одлучи да се, чим пријатељ оде, крене са Маром на пут за тај град.

После два-три дана то је и учинио.

Како је град био далеко неколико сати од његовога села, морали су мислити и на другу мазгу и на преноћиште. Мазгу је лако нашао. Сети се, напоследку, за преноћиште, једног пријатеља „Американца“, те одлучи да га посети и да преноћи код њега.

И тако, једног јутра, узјахавши на две мазге, крену Иван са женом на пут.

Путовање је било дугачко и досадно. Кад су зашли већ дубоко у јутро сунце је жегло највећом снагом, мазге се уморно кретале, љуљајући главе, као неке чудне звонове. Иван је јахао напред бијући непрестано своју мазгу да брже крене. Мазга би се, само тренутно, скупила очекујући ударац, па, после, наставила истим кораком даље: уморно и до-

сaдно. Марина мазга је удешавала корак према Ивановој. Тако су ишли, полако, напред.

Око два сата после подне стигоше. Варош се просула по луци, бела, лепа острвска варош, са лепим, високим каменим кућама. На улицама није било готово никога. Врућина. Грађани излазе тек пред вече на шетњу, кад је сунце при западу а маестрал крене низ дугу, шумну увалу.

Иван није знао где станује његов пријатељ. Сревши неког дечака, запита га, али дете није знало. Покуца гвозденом алком на једним вратима. Нека срдита глава повири на прозор, па, кад зачу зашто онај куца, опсова му нешто и затвори капке.

Иван крену даље озлојеђен неучтивошћу грађана. Потковане мазге, корачајући по каменој калдрми, лупаху железним потковицама, а њихови кораци одзвањаху чудно од уских улица и полуотворених капија.

Дуго су тако ишли не срећући никога, док, одједном, не среташе неку старицу, која их одведе до куће у којој је Иванов пријатељ становао.

И покуцаше на вратима. Пријатељ повири и, познавши Ивана, радосно га поздрави. Повуче конопац; велика врата се отворише.

Кроз широку капију уведоше у двор мазге и привезаше их за железне прстенове. У то притрчи пријатељ; загрлише се. Има већ много година да се нису видели. Расташе се кад је Иван отишао за Нову Зеланду.

— Ти добро Иване? —

— Видиш, добро! — одговори Иван.

— А ово ти је жена? —

— Да, жена! —

Он пружи руку Мари; она му пружи своју, сва узбуђена.

Упутише се по степеницама. Чиста, проста приморска кућица (са чудним укусом приморских трговчића, пуна дописних карата и фотографија) прими их.

Седоше за сто. Мара остаде на ногама, док је не понуди грађанин.

И распреде се разговор. Све успомене из Америке улетеше у кућу, одједном, као јато далеких, прекоморских птица. Ништа се није испуштало, све се померуло.

Напослетку, додирнуше се и Мариног случаја. Иван је причао, причао, и извадио цедуљу на којој је било написано име лекара кога је хтео саветовати по случају своје жене.

(Док су мушкарци причали своје доживљаје у туђини, Мара је слушала позорно. Смејала се тихо кад су се они смејали, уозбиљивши се кад су они озбиљно говорили; чудила се кад су се они чудили. Одблесак целокупног њиховог говора видео се на њезином напаћеном лицу. Али, кад стиже разговор на њу, она одједном пребледи и мукџм задржа сузе).

Иван је причао пријатељу, а овај га је најпозорније слушао, погледајући, кад и кад, и на Мару, која је седела оборене главе, пребирући прстима нити које су висиле на њезином оделу. Није се усуђивала ни да их погледа.

А кад је пријатељ саслушао, пажљиво, причање Иваново, осети неку чудну самилост према овој тихој, смерној жени и пристане да их поведе до лекара (јер су лекар и он добро познати, шта више, чланови су читаонице у којој играју више пута карата). Запаз

затим, да је Мара слаба, и да је не би Иван морао мучити овако путујући од лекара до лекара.

На ове речи, Мара је још више пребледела, затреперивши као застава на ветру. Узалуд покушаваше да задржи сузе: оне јој грунуше, одједном, као киша.

Пријатељ се збуни на то, Антун се намршти. А она је плакала, плакала.

Тада се пријатељ диже, и, као да нешто тражи, оде до другог стола, па онда на прозор.

— Престани једном! Шта ти је? — викну јој Иван.

— Тако, дошло ми! —

Кад се Мара умирила, пријатељ предложи да иду к лекару, јер он баш у ово време прима.

Дигоше се и изађоше на улицу.

(Улица је била живља него пре. Дућани су били отворени. Сељаци из оближњих села куповаху разне ствари, викаху, довикиваху се, као са брда на брдо, и ако су били сасвим близу).

Стигавши до лекарове куће, ударише алком. Неко невиђени отвори. Они уђоше и успеше се, високим степеницама, на први спрат, где је била лекарева амбуланта.

Лекар се срдачно поздрави са Ивановим пријатељем, затим пружи руку Ивану и његовој жени, питајући их шта желе.

Иван исприча. Лекар тада замоли обојицу мушкараца да изађу.

Читавих пола сата трајао је преглед. Мара је спремно одговарала лекару на сва питања, некако чудно расположена после оног плача, као да верује, као да осећа, да ће јој овај човек помоћи и дати

могућност онога што ће њезином животу донети једини смисао.

Кад је лекар прегледао Мару позове поново мушкарце и поче дуга прича о њеној болести. Опет материца! Треба извршити једну тешку операцију, треба подићи материцу, па, ако операција успе, даће могућност Мари да поново занесе. Рече им само, да он ту операцију не може да изврши сам, да треба да оду у варош на копну где је велика болница, и да ће тамо Мару оперисати.

Ово ново обећање донело је Ивану један светао тренутак. Мара је готово поново заплакала, али сада од радости. Она се није бојала ни операције, ни ножа, ни крви, она би дала све само да може да буде оно што је пре била.

После тога опростише се од лекара. Прошеташе се по вароши, седоше у једну кафаницу да понију пиво. (Мара га није могла пити: било јој је некако горко, и даде га Ивану). Кад се доста смрачило, вратише се кући пријатеља с душама пуним светла.

Вечераше. После вечере пријатељ предложи Ивану да оду до читаонице, да буду мало у друштву.

Мара је то једва дочекала. Она је желела да буде већ једном сама. Тако јој је било некако при души лепо, тако пријатно, да је једва чекала кад ће моћи да се сама са собом наприча, да се, изгубивши из вида она два мушкарца, преда самој себи и својој обећаној радости: потпуно, искрено, без уздржавања.

И, чим су кораци оне двојице нестали у даљини дуге улице, она се осети тако блаженом као некад пре. Скине се, легне у кревет и сањаше отвореним очима. Радосна, тиха, као спасена, озебла птичица, скупила се она под плахтом. Угасила је

затим свећу, и, утопивши се у таму, гледаше у светлости своје маште сву своју будућност озарену. Са изразом задовољства и осмехом среће, полако и неопазиве, заспи.

Чим су се Иван и Марија вратили у село, спремише се на пут за варош на копну. А кад је све било готово, цело село се слегло у Иванову кућу, јер је то био први случај да је неко из села ишао на операцију тако далеко. Свима је то изгледало некако страшно и чудно, и опет некако чаробно. Неки старији морнари причали су о болницама у иностранству, где човеку могу да сашију одрезану ногу, испуне исцурело око, итд.

Мара је васкрсавала. Ни страх мајчин, ни забринутост рођака, нису јој сметали да буде радосна. Она је сјала од унутрашњег радосног расположења. Њој је изгледало да је ово за њу пут спасења а Осећала је она то, и ништа је није плашило.

Кад су већ имали да крену, а мајка Марина пала јој око врата, сва у сузама, управо наричући, Мара се, готово, смејала и молила је, да не брине, да она зна да ће све бити добро.

Онда се кренуше праћени од читавог села. Мара је махала све до последњег завијутка откуд се село још видело, а онда, мирна, насмејана, скупиле се у седлу мазге и, узастопце за Иваном, настави свој пут добровољног мучења. Ишли су, као увек, ћутећи, а кад стигоше у град, повратише мазге кући и одоше на обалу да сачекају пароброд, који их је имао да преведе на копно.

Нису дуго чекали. Пароброд је стигао тачно. Укрпаше се и отпловише. Море је било мирно, као стакло. Сунце се просуло преко сантија и јарбола.

Галегови крештећи облетаху око лађе, чекајући делове хране да се проспу у море. Њихова крива крила изгледаху, као неке криве, оштре каме, заринуте у њихова ребра. Облетаху.

Мара их је гледала и не мислећи на њих. Затим се дигла и отишла према кљуну брода, да гледа, види ли се варош на копну. Мореуз између два острва, куда су морали проћи, изгледаше јој, као нека врата чаробног града среће, која се сва пред њом отвараху. Из далека, у сунчаној светлости сва, поздрављаше је варош.

Мара је једва чекала да стигну, да се искрца, да се сврши то што мора да се сврши. Чинило јој се да лађа стоји, да се не миче, да неће никада стићи. А она би хтела што пре, што пре.

И прођоше мореуз са две куле светиље, које је она сваке вечери из куће гледала како се једна непрестано гаси и упаљује, а друга, десна, непрекидно светли. Гледа ове малене, чудне куле које су јој често изгледале звезде, а сада мимо њих пролазећи налази свој пут ка животу. Једна је већа: она трајна; друга, која се гаси и пали, мања, са фењером који се и сада окреће.

Напоследку, ено, варош велика, бела, са својим звоником и пошумљеним брдом! Није ју она још никада видела; сад је, ево, она пред њом, у бљештавом сунчаном светлу. Испружила се дуга, бела, пуна једара и пароброда, а, више свега, у даљини, голе и плаве планине, без шуме и биља: тврде, плаве греде кречњака. Дуж обале просула се свуда села са црвеним крововима и белим кућицама. По неко једро на мору. Провирују куће у даљини. Острва остају позади. Њезино острво већ је плаво, далеко. Звиждук сирене. Лука!

Чим су се искрцали, Иван и Мара кренуше за болницу.

Болница је била изван вароши. Обоје су желели да што пре све буде свршено.

Примише је одмах. Један ју је лекар прегледао, одредио све што треба и утврдио уторак за дан операције.

Тога дана је била субота: дакле још пуна три дана чекања!

Иван написао кући писмо, извештавајући све код куће кад ће операција бити. После тога изађе у варош да нађе себи стан негде у близини болнице.

А кад је то све свршио, врати се поново и оста неко време уз Марин кревет, док му не додија те изађе у башту, запали цигарету и прегледаше насаде и цветне алеје што се баш беху расцветале.

Преко болничког зида запази винограде. То га занимаше, па изађе из баште. Започе разговор са једним тежаком: о грозђу, о болести винограда. Са речи на реч, уђе у виноград и обиђе га са великом пажњом, настављајући са тежаком разговор о свему.

Мара, оставши сама, тренутно је осећала неку усамљеност, али, онда, започне разговор са једном болесницом, која је лежала до њеног кревета. Разговор је био веома отежан због болести суседе. Она јој одговараше тешко, уморна од болова. Мара ју више није ни питала, бојећи се да јој не смета, већ се огледаше по соби, пазећи на сваку и најмању ствар.

На једном белом столу лежало је безброј лекарског оруђа под стаклом. Електричне сијалице, са малим округлим шеширима за одбијање светла,

висиле су на испреплетеним, дуплим жицама, редом, кроз сву салу. Неке су се љуљале. (Сигурно кад би неко отворио врата, ветар би ударио и заљуљао их). И како се чудно љуљају! Неке уздуж, неке у округ. Зашто ове уздуж, а оне у округ? Један јаблан је у дворишту: чује се треперење лишћа. Као шљокице, куцају зелени листови на танким петељкама... Крик. Одакле? Из покрајне собе. Зашто? Суседа погледа тужно Мару и прошапта: — Убијају... њу... или дете! —

— Дакле тамо врше операције, — помисли Мара у себи, не одговарајући на реч суседе. Сети се Ивана. — Где је он? Камо је отишао? —

Поново се зачу крик; поново примети суседа: — Настављају... —

— Шта? Кога? — запита Мара.

— Са овог кревета су је однели пред четврт сата — и показа кревет. — Млада је, једва двадесет... Или она,... или дете...: једно мора да умре... Она је слаба... сигурно је нису ни успавали... —

(Мара није знала шта то значи успавати; није хтела ни да пита.)

У то је ушао Иван и сео код кревета. Мара је ћутала, и он је ћутао. Крик се поновио, али много слабије.

— Умире! — прошапта суседа.

Мара погледа Ивана.

— Тамо оперирају! — рече. — Умире једна! — Иван не одговори ништа.

— Писао сам кући да је операција у уторак! — јави се после.

Ћутање.

Једна сестра пронесе једно новорођенче на рукама. Оно је плакало. Однела га је у покрајну

собу. На вратима предсобља неко је зајаукнуо. Хтео је да уђе; нису му дозволили.

Силом је хтео да отвори врата — силом су их ионово затворили. Био је неки млад човек: изгледао је морнарски.

— Муж — рече суседа.

Отворише се поново врата операционе сале. Два човека носе некога на носилима. Покривен је плахтом. Суседа се дигне малко, па се спусти, одједном, сва преплашена.

— Она!.. Мртва!... — и покрије се плахтом по глави, као да хоће да се сакрије од онога што је видела.

Зашкринуше друга врата при отварању, други пут при затварању. Мир.

Електричне сијалице још су се љуљале. Мара их је гледала позорно, као и пре. Стиснула је, нагонски, чврсто, прстима плахту. Иван је оборио главу. Из покрајне собе чуло се куцање сата.

Полако се спустила ноћ. Марију напада сан. Иван се диже да оде. Сијалице су засијале. Соба бљешти. Мир. Напољу још трепери лишће јаблана. Све се чује јаче. Ноћ.

Али Мара није дуго могла да заспи. Први пут је она далеко од куће, па јој је некако чудно. Њезини су сада, сигурно, за вечером. Отац ћути, као обично. Мајка сигурно уздише. Сестра плаче...

Сети се данашњег дана, и свега што се десило. (Угасили су већ готово све сијалице. Соба је у некој чудној полутами.)

Још јој је у очима како су пренели данас оног мртваца. Стресе се. И први пут осети неки страх чудни, тајни. Погледа на суседу: она је спавала. Сама, у овој тишини у којој се чуло ударање сата из покрајне собе, осети она страх од смрти по први пут.

Сутрадан је Мара била расположенија: као да и није било јучерашњег дана. Она би се брзо привикла на све. Болница јој је већ нешто обично. Суседа јој је већ пријатељица; разговарају непрекидно,

Иван је дошао већ око девет сати; она му се кушала насмешити, али се уозбиљи кад га види поново мрка. Сео је крај кревета, седео неко време, проговорио неколико речи, па изашао у башту да пуши.

И онда је дошло подне, обед, послеподне. Одведоше је у купатило да се већ други пут окупа Дође и вече и ноћ. Друга ноћ у болници. Тако је ишло даље до уторника, великог уторника, кад се морала извршити операција.

Дошли су к њој око десет сати да је пренесу у салу за операције. Поставише је на носила и однесоше. Поздравила је Ивана, насмешила се суседи, која се понова сва престашила и дуго цептела од страха.

У сали је положише на операциони сто. Прегледаше је. Пронађоше, као и они пре, исту грешку на материци. Успаваше је.

Међутим, у селу, већ рано ујутро цела Марина породица, до најмлађег брата, дигла се. Преобукла се сва у нова одела, да присуствује миси за добар исход Марине операције. И кад је била сва готова, оде уз високу уличину ка цркви, која је, са високог пропланка, владала целим селом. Звоно је још једном затутњало када су сви из породице ушли у цркву, и онда се почела миса.

У цркви, клечећи, оборене главе, сви су они изгледали као да неког покапају. Кад и кад, чуо се се јецави уздисај мајчин. Сестре су непрестано пла

кале; старији брат је клечао уз оца: оба, очито, дубоко потресени. Једини мали брат (дечко од својих девет година) не разумевајући и не осећајући сву бол тренутка, непрестано је био немиран, тражећи од мајке да га пусти да се дигне, јер га боле колена.

(На олтару био је изложен „Остенсориум“. Један зрак сунца пао је на његово злато и трепери. Хостија, у средини, бели се као пун месец.)

А кад је било „подизање“ и звонце забрујало на олтару, мајка Марина, са склопљеним рукама, спусти се на камене плоче у цркви. Очи су јој биле пуне суза. Лупала се у прса клечећи на голом камену црквеног плочника, дубоко оборене главе. Одједном је уздигне, и устремивши поглед у „Остенсориум“, гледаше га, непрестано, као да очекује чудо. Усне јој се тресле од молитве, трепериле, као у грозници. Руке се припиле једна уз другу, као срасле за увек. Како је трак сунца пао сада на хостију, њој се причини, као да се, одједном, отвара тај симбол тела божјега, као неко срце бело и чисто. И као да из саме његове средине ислази неки трак светлости; неким чудним додиром, као да јој трепери срце. Осећа, као да јој неко говори неку најлепшу утеху; неко велико обећање, као да јој си-лази у душу.

— Господе, Господе, смилуј се! — кликну, и да се није ухватила за клупу, била би се срушила на плочник.

Кад је миса свршила, сви се погужени, вратише кући, са нестрпљењем очекују вести. Нестрпљење и бојазан затворише свима уста: нико није говорио.

Тако су чекали вест радости, или туге: тихи, неми, погужени у своме болу.

Дотле је операција у болници текла сасвим природно. Отворили су широку рану на утроби да стигну до материце, коју су подигли више, на њено природно место.

И све је било необично брзо свршено. Мару понесоше на њезин кревет. Она је још била као у полусну; и тако је остала дуго.

Када је Иван ушао, такву је затекао. Преплашио се, али му лекар рече, да је операција необично успела. Он се на то расплаче, и није могао за дуго да задржи сузе.

Мара је лежала бледа; он ју је гледао са дубоком самилошћу. Цео дан није се удаљио од ње, сем за тренут; да јави кући, депешом, радост. Сео је код кревета и ту остао. Мара је тешко дисала. Време је пролазило; она би, кад и кад, отворила очи, погледала околу, затражила мало воде, и опет: капци очију падаху као завесе на њене уморне, добре очи.

После несколико дана, Мара се нагло почела да опоравља. Лекари су се сами зачудили како је брзо преболела. И, пре него што су мислили, да доше јој дозволу да се дигне и оде.

Мара је једва то дочекала. Спремила је све што је собом донела, и хтела је да одмах, истог јутра, отпутују. Али пароброда није било. То ју је много ражалостило. Било јој је тешко чекати до после подне.

Иван ја постао после операције необично нежан спрам ње. Њој то није некако било пријатно, ни сама није знала зашто. Онај груби човек, који ју је до јуче мучио својим грубим понашањем, био јој је милији од овог нежног, данашњег. Она је забо-

равила на нежности са његове стране, она је осећала да је жртва за коју више нема самилости.

И док је пре неколико дана сањала о највећој срећи, ако успе операција, данас је била сасвим мирна. Једино што ју је радовало, била је сигурност, да ће већ вечерас бити код своје куће, у својој породици. Мир, спокојство, завладали су њом као награда за сва страдања. Дала је све што је могла; осећала је да више није могла ништа дати!

И кад је после подне кренуо пароброд и повео на свом мосту њих двоје: Ивана и Мару, она се ни једанпут није окренула да види варош у којој је провела толико дана. Гледала је само пред собом своје рођено острво како се плави у даљини, и чекала је нестрпљиво да се оно приближи.

На послетку су стигли, и кренули одмах из вароши за село. Дочекало их је све што их је испратило. До касно у ноћ била је њихова кућа пуна народа. Причало се о свему, Мара се осећала срећном. Касно погасише свеће и уснуше.

Прошло је од тада неколико месеци. Једног вечера кад се Иван враћао са поља, Марија му приђе и објави радост. Он ју сав узбуђен загрли, притисне на груди, а очи му се оросише сузама.

Мара више није смела да иде сама, он јој је забранио. Куд год је она кренула, он ју је свуда пратио, све доносио што је она тражила. Није ништа смела да сама чини; довео јој слушкињу у кућу. Готово ни из куће није смела да излази; а, кад је празником морала у цркву, он ју је, готово, на рукама носио по степеницама да не поклизне и не падне. Мара је и сама пазила што је више могла

и није, беспотребно, ни корака учинила, бојећи се несрећног случаја.

У тој бризи и страху дочекала је дан порођаја.

И ево већ два дана лежи у породилним мукама. Није се надала да ће то тако страшно бити. Одмах први болови донесоше јој несвест. То је било ужасно, као да јој хиљаду ножева парају утробу. Морала је мировати, лежати као мртва, јер сваки и најмањи покрет пробудио би болове, који су били неподносиво жестоки.

Послали су били по лекара, али он још није могао стићи, јер је био запослен у граду. Јавио је, да ће свакако доћи, и то чим пре. Чекају га, час по час. Неко је отишао испод села да ту, са чистине, пази, кад ће да се појави на завијутку. Иван се плашио; сви су били забринути.

У то се и вечер приближавала. Онај што је чекао испод села вратио се и јавио, да нико још не иде, али да се више због мрака не види. Неко, ко је дошао из града, јавио је, да, сигурно, лекар још неће доћи, јер га и у граду задржава један тежак случај болести.

Неко је протествовао, неко псовао.

Мало после тога зачу се брз топот копита и љут глас гонича. Познадоше глас. Ужурбаше се сви.

У то, у касу, дојури лекар на мазги. Помогаше му да сиђе; гонич преда торбу једном, који је унесе за лекаром у кућу.

Лекар се брзо спреми, опере руке и започе преглед. Требало је извадити дете.

Тиха острвска ноћ пала је мека више села, доневши безбројне звезде. Песма младости сеоске

одјекнуше оп камених кућа села. Далеко залаја неки пас; негде у близини лупише нека врата. Мир.

Полако се гасе прозори. Свуда тишина, мукла, нема, сеоска тишина, испрекидана, кад и кад, само далеко песмом.

Иван је побегао из куће. Сакрио се испод доксата, да не чује крикова, судбоносних вапаја: да не буде при страшној стварности. Он који је гледао, хиљаде пута, у далеком свету, смрти очи у очи; покопавао без суза своје пријатеље, овде, пред боловима једне слабе жене, осећао се слабим. Сео је да се одмах дигне; кренуо се, да одмах затим стане, не знајући шта да ради. Преко своје воље ослушкује. А кад је зачуо крик, потрчао је да побегне далеко... али, одједном, стаде... и наслони се на ћошак кухиње...

У то зачу како неко силази брзо по дрвеним степеницама у кући. Жури. Отвара, нервозно, са буком, врата, излази на доксат.

— Иване! Иване! — викну.

Иван премре. Није имао снаге ни да се макне, ни да одговори.

— Иване! — понови глас

Ивану се учини глас некако топао, весео. Скочи.

— Ево ме! Шта је? — одговори уплашено.

— Син! Син! — кликну радосно глас.

Неописиви сјај обасја Иванову душу. Прескочивши степенице, претрчавши доксат, он за тренут би у соби у којој је лежала породиља.

— Ево! Син! Син! — кликоше сви, а мајка Марина преда му чисто, окупано, здраво мушко

дете. Иван га узе и подиже високо, као да би хтео да га целог види, сјајући сав од радости.

Мара их гледа обоје. Један срећан, блажен осмех обасјао јој бледо лице. Гледа их, и осећа како јој се, мало по мало, капци очију сами затварају.

И док су сви били запослени дететом, она је, полако, уснула за увек.

ВИДАЊЕ ХРАМА.

Кад су, једног дана (баш пред подне), стари клесар Петар и његова млада кћи Маргарита, улазили у село (са мазгом натовареном с једне стране клесарским алатом, а с друге, машином за шивење), нико од сељака није ни сањао колико зла долази долази к њима са ово двоје људи.

Кућа је за њих већ била спремна: мала, камена (као све куће на овим острвима), на један спрат, празна још од лане, кад се цела једна породица одселила у Америку.

Село је намеравало да започне градњу нове цркве: стара је била премалена. Тражили су дуго клесара који би ископао камење из каменолома (којих ту има у изобиљу) док нису успели да наговоре овог старог, искусног клесара. Он се одазвао после много размишљања, највише стога: што је у граду на копну радио под туђом управом, па му се то није више свидело, а друго, што је тамо његова ћерка шивењем мало зарађивала, па се надао, да ће јој на селу посао ићи боље.

Ћерка није била нимало одушевљена очевом одлуком, али шта је могла? Морала га је слушати. У души, је, ипак, одмах стварала план како ће му сваког дана убризгавати по капљицу отрова, да му огади овај живот „у пустоши“ (како је она говорила)

и тако га присилити да се понова врати у град, где је она имала начина свакакве разоноде, што јој у селу (како је она мислила) неће бити могуће.

Сељаци су их дочекали са највећом пажњом. Одведоше их до куће и предадоше им је. Девојке уђоше у предсобље, па, кад уђе гошћа, скупише се све око ње и поведоше је по собама, чудећи се непрестано, како је она лепа. бела и румена, као права лутка!

Старац је остао у дворишту док су му сељаци све скинули и унели у кућу. Онда се и он, погурен од педесетогодишњег рада, полако попео по степеницама и сео за сто у предсобљу, на којему га је чекао већ обед, који му је спремио један будући комшија.

То му се није никада догодило у граду, за то се тамо не зна! Ћерка је остала запрепашћена, чудно дирнута, и ако јој баш није било одвећ пријатно јести нешто што је спремила некаква, Бог зна каква сељакиња, нечиста и замазана. Али, ипак, уморна од пута и изгладнела, почела је, готово са страхом, да једе, док није осетила да је јело врло укусно, тако да јој је, на свршетку, изгледало мало. Отац је већ био научан на све, он је јео са највећим апетитом, после чега се напојио добрим вином, које је, такође, било донесено на дар од сељака.

Док су они јели, комшије стајаху око њих, мирно, као војници на стражи. Девојке су пазиле на клесареву ћерку, као на неку долетелу, нову, непознату птицу, сву шареву и чаробну, завидећи јој, што су њезини образи бели, а на јагодицама црвени, као најлепша јабука, а њихови црни, сви изгорели од сунца. Посматраху јој и одело, додирујући јој чипке на раменима и чудне наборе на

рукавима, готово не верујући да то може бити право: тако им је све изгледало лепо, као да је насликано!

Говорило се мало; сељаци се још нису били ослободили. Девојке су само задовољно посматрале гошћу, па се, кадикад, насмејале, погледавши једна другу, да би тако изразиле своје велико задовољство и цело своје очарање.

Пре него што се свршио обед, дошао је и жупник, Дон Антун, да их види. Чуо је од звонара да је дошао клесар са ћерком, па се пожурнио да их посети. Био је млад сасвим, предат свом душом своје тешком звању, мислећи само: како ће улепшати село новом црквом, која ће га уресити као круна.

Кад је свештеник ушао, старац се први дигао а за њим и његова ћерка. Девојке се ужурбаше да пронађу још једну столицу, па је наместише до старца.

И жупник (чим је сео) започео је разговор о путу, о вароши, али обично, свакидање, док, одједном, не пређе на цркву. Тада се занесе, и причаше дуго: како ће она бити лепа, украс села, и таква, да би и у најлепшој вароши могла да се сагради. Говорио је о неком каменолому, за који се прича, да су из њега још древни Јелини копали камење и носили преко мора, да тамо граде своје дивне, вечите храмове.

Клесар је на то одговорио да он познаје све врсте камена на свим овим острвима; да он већ педесет година клеће камење по овим крајевима, па, да је сигуран, да ће овде пронаћи чист, бео

камен, којим ће моћи да се сагради црква оваква какву село жели.

(Док се овако водио разговор, клесарева ћерка је ћутала и често погледала на свештеника. Он је слушао позорно њезиног оца, или заносно одговарао. Она, љубопитно га посматрајући, утврдила је, да свештеник врло лепо говори, да је врло леп, врло пријатан, и да му смех има нешто врло примамљиво. У граду су били све неки стари, дебели, угојени, масни попови; овај јој се учинио отмен и некако необично фин, као нека велики господин.

И док су они непрестано разговарали, она је непрекидно пазила на свештеника; неколико пута се, кад би је он погледао, и насмешила; али он то није запажао).

Одједном, свештеник погледа на џепни сат: било је већ око три сата после подне. У разговору време је прошло брзо, требало се дизати.

Дон Антун се диже први, и позове клесара да иду на место где се имала подићи црква. У исто време, позвао је њега и ћерку му на вечеру.

Сви се дигоше. И Маргарита се дигла и отишла до врата да испрати госте. Док су гости пролазили, она је стајала на вратима и поздрављала их са „збогом“; свештенику се дубоко поклонила. Пратећи га погледом, сетила се (ни сама није знала зашто!) свога љубавника у вароши. Упоредила га, подсвесно, са жупником, и (чудновато!) одједном, помисли да није имало смисла што га је замолила да је посећује барем једанпут недељно.

Клесар и његови пратиоци, са жупником на челу, изашавши из куће, нису прекидали разговор.

Полако, застајкујући, ишли су ка месту на коме се имала подићи црква. Путем, скупљало се све више света, највише деце, тако, да је, напослетку, поворка личила на неку велику пратњу.

Кад су стигли до места где се имала сазидати црква, жупник се распричао још више него у кући, пратећи своје речи са све више покрета. Причао је клесару све што је намеравао да учини, обећавајући му непрестано, да ће му, чим стигну кући, показати и инжињерски нацрт будуће пркве.

(Сељаци су стајали око њих и слушали, већ по стоти пут! причу младог жупника: зашто је баш изабрано ово место, које је у средини села, на малој узвишици; каква мора бити црква с поља, каква изнутра, и друго).

Сви, у разговору о свему томе, упутише се, најпосле, према жупниковој кући, у коју уђоше само старији сељаци са жупником и клесаром; остали осташе неко време пред вратима (деца се попеше и на зид, одакле се видело у кућу, али их одатле отераше), па се, полако, разговарајући сви о цркви, разиђоше.

У кући, пред нацртом, Дон Антун се запенушио. У жару и пламену, говорио је о црквеном прочељу, о олтарима, о плочнику унутра, о кандилима, о прозорима, о сликама, о звонари, о звонувима: који ће брујати, не, као до сада, разбијено и без склада, већ ће бити удешени нарочито, по нотама, и тако, да ће се глас сва три звона стапати у један диван склад и падати, као музика, на све душе пуне молитве и вере.

Отишао је затим у покрајну собу и донео књиге о новцу, и сав сакупљени новац. Избројао га пред свима (било је ту много хиљада), па, онда, у заносу, клицаше: како ће се, из тог мртвог, ништавног папира и ниског метала, дигнути ка небесима дивна богомоља, бела, као рајска голубица што се спустила с неба на ово парче кршевите земље.

Док је говорио, његово је лице било добило нешто пророчког, узнесеног, зрачног. Свака његова реч била је један звук звона, један усклик душе светле и обасјане.

Утонувши у оштри дим јефтиног сељачког духана, који је пецкао очи и грицкао грло, неко предложи да се изађе напоље.

Изађоше.

На отвореном, зачудише се, кад опазише да је готово вече. Тако је време брзо прошло!

Сутрадан је била недеља. Жупник је морао у цркву да нареди све за сутра и да види има ли неко што жели да се исповеди.

Стога он остави сељаке и клесаре и оде до цркве; отшкрину врата и погледа унутра: црква је била празна, пуста, ни једна „залутала овчица“ није тражила спаса! Жупник дозва црквењака, нареди му све што треба и врати се к друштву.

У то се спусти сумрак. Одасвуд жагор и дозиви, звонца, клепетуше на оновима и мазгама. Вече је оживело. Најпосле, и „Здрава Марија“ одјекну са старе звонаре, старим гласом једног усамљеног звонар-инвалида, да најави тишину која ће се спустити, за трен, над ово тихо острвско село, срећно и поносно, узнесено једном великом, светлом надом.

Клесар и жупник одоше натраг у жупникову куку, где их је чекала Маргарита са вечером; остали одоше својим кућама.

Жупнику је било врло пријатно клесарово друштво, клесаровој ћерци исто тако жупниково, само је стари клесар био некако нерасположен. Он се сетио да је тог дана субота, па, да је у вароши, он би могао да се прође и разоноди. Свако вече, особито суботом, он је илзазио у једну кафаницу (рађе, крчму), где га је чекало друштво са вином и картама. Овде, у селу (видео је одмах чим је стигао), нема ниједне крчме. То га је озловољило.

— Ко ће моћи издржати! Жупник ће за кратко време отићи у своју собу и затворити се да чита псалме, а ми ћемо морати кући, у пусту собицу, мртву, без ичега! —

Тако се и догодило. Жупник их замоли да га извине, али да данас целог дана није прочитао ни једног ретка из свог бревијара, па да мора још вечерас да све дочита.

Клесар и ћерка му, дигоше се одмах и одоше кући. Путем их срете месец: диван, велик, чудан. Никад га таквог нису видели у вароши! Обасјао им је пут јасно, чисто, лепше од свих градских лампи. Дижући се, полако, пратио их је све до куће, тихо и меко, као најбољи домаћин.

Једно је вече било изгубљено у животу старог клесара. Ове ноћи неће кроз његове руке проћи ни једна карта, кроз његова уста ни једна псовка, ни једна чаша вина. Једна ноћ живота била је за њега изгубљена!

Док су ово двоје већ били и заспали, Дон Антун је још бдио у својој соби и читао псалме, па, при крају читања, клекнувши на клупицу пред распећем исповедао све своје грехе: Њему, Распетом Богу. Месец је пао кроз прозор и увукао се дубоко у жупникову собу, напунивши је својом светлошћу.

После исповести, Дон Антун се диже и, као вучен неком тајном силом, оде ка прозору. Прозор је био широм отворен; свежина ноћи улазила је кроза њ у жупникову душу. Са прозора он се загледао у, месецом осветљену, даљину, у разбацано село.

Дон Антун гледа, непрестано, док му око не стаде на простор на коме ће бити подигнута црква. Месечина га целог обасјала, прелила се преко свега као срма.

Жупник гледа и као да се заноси, као да види где из оног месечевог сребра расте велика, чудна зграда, (готово до небеса!) као да чује глас небеских звона (не од земаљског метала!), а нека дивна, узвишена радост пуни му груди. Не може више да издржи, већ пада на колена, склапа сав срећан руке и шапће неку молитву.

Месец га је обасјао целог, пао је по његовој пригнутој глави, по леђима. Он га је осетио, као неку најнежнију руку, као благослов.

Тако је остао неко време; онда, сав блистајући у души, диже се и оде у своју собу за спавање, да се одмори до јутарњег звона које ће га дигнути из кревета.

Дон Антун је био сељачки син, али из имућније породице. Још у мајчиној утроби он је био одређен за свештеника: мајка се заветовала због неке несреће у породици.

Отац је био најсрећнији човек кад се дете родило; узевши га опако голишава у руке, насмејао се и кликнуо: — Ево мог свештеника!

Са тим заветом мајке bigotкиње и жеље строгог оца, Дон Антун је одрастао, као четврти син у породици, мажен од свакога, проводећи све слободно време уз старог жупника, све до времена кад је морао оставити село и отићи у гимназију.

А кад је то време дошло, Дон Антуна одведоше у „семинар“ једне вароши на копну и ту затворише (са још тридесеторицом „одређених“), и обукоше га, већ прве године, у црно свештеничко одело. Оно му је тако добро пристајало да, кад се на свршетку школске године вратио у своје село, сви су у селу нашли, да личи на светог Алојзија, чија је слика са крином била на главном црквеном олтару.

Васпитаи тако строго верски, његова је душа добила неки чудан страх од свега што није долазило у сагласност са вером и чистотом. Све нагонско, све телесно, све што је доносило, задовољства, он је избегавао, тако да се његова душа, полако, расцветала у један дивни, бели, мртви цвет, као они сребрни цветови на олтарима.

Кад је после свршене гимназије и теологије рекао „младу мису“, т.ј. прву мису, његово је село било тога дана једним делом раја. Цело је село било на причести, цело је село било чисто од греха. На свима улицама биле су засађене исечене гране бора, подигнути славолуци, извешене безбројне заставе. Целог дана, напукла, стара звона, јецаху са звонаре, али њему и његовим сељацима изгледаше, као да се то лије са неба песма серафима. И прагије су праштале, као громови. И из вароши су дошла

три свештеника, да миса буде „у троје“, а, са неба сишло је, на ово благословено, рајско село, сунце, најчистије, најзлатније сунце најсјајнијег неба далматинских кршевитих острва, које се образује у плаветним дубинама чистог, каменитог дна Јадранског Мора.

У породици Дон Антуновој радост је тога дана била доведена до врхунца. Биготкиња мајка само је плакала и непрестано понављала, да сад може одмах да умре; строги отац добио је на лицу неки чудан израз, као да се цео његов дух претворио и скаменио у његовим цртама на лицу.

Само два дана после прве мисе остао је Дон Антун у своме селу. Одредио га бискуп за капелана у једно ближе село, а, после годину дана, (кад је стари жупник умро) на молбу целог села, био је потврђен ту за жупника.

И ретко је ко био вољен, као свештеник, у селима на острву, као баш Дон Антун у своме. Од првог дана село се цело предало њему у руке, као покорно стадо овчица. Његове младе године нису ни најмање сметале његовом упливу: он је знао да са чистотом свог срца све придобије, нарочито старе уседелице и биготкиње, које га, одмах на почетку, окружише, као онај трнов венац око главе Христове. Оне су око њега ишле цео дан помажући му у свему, упућујући га у све тајне села, у све грехе села, тако да је он могао, сваке недеље, да одржи успелу придику против оних који нису слушали речи цркве и евангелија, већ ишли путем ђавола. Оне су му биле и домаћице, спремале су му све што је требао, убеђене да он то заслужује због чистоте своје племените душе, и говориле су (са

потпуним уверењем) да су оне сигурне, да ће се он после смрти посветити.

Тако је Дон Антун, непорочним својим животом, владао срцима и душама целога села и водио своје благе овчице ка спасу вечном, предат сав свом дубоком верском осећању.

Јутарњи звон га пробудио. Зора је већ била прошла и траци младог сунца закуцаше му на прозор. Док се дигао и обукао, сунце је обасјало цело село, које је већ било у пуном одјекивању јутарњег живота.

Изгледало је да је управо недеља! Све је било светлије него обичног дана; шта више, и море као да је добило неку покретну боју велике, плаве заставе, која непрекидно лепрша: треперило је цело све до хоризонта! Дрвета љуљаху своје немирно лишће, врапци певаху са свих кровова, а сунце се лило непрестано на ово бело, камено село, и запљускивало га својим бљештавим зрацима, немирним и трептавим, као од неког скупоценог, финог, растопљеног метала.

У селу се већ рано све спремало за цркву. Тако је од како је Дон Антун у село дошао. Стари жупник није могао никако да навикне село да дође рано у цркву; Дон Антун је у томе одмах успео.

На доклатима људи се брију искрививши дуге вратове, изгореле од сунца. Нагнуте главе преко ниских столица, лица им се набираху у неке чудне гримасе због иступљених оштрица сеоских бријача. Жене трчећи, тамо-амо, са утијама, спремаху своје недељне хаљине и мараме.

И клесарева ћерка се спремала. Да би запрепастила село, узела је најлепше одело: све набрано

и начичкано, лаковане ципелице, и дуги златни ланац који је на крају подржавао неку јефтину лепецу. Намазала се и наруменила јаче да би изазвала још више дивљење.

А кад је дозвонило, цело је село већ било у цркви, или около ње; код куће остадоше само младе мајке и болесници.

Поче миса, свечана, певана. Десеторица сељака певаху латински: громко, погрешно и поуздано. Одговараху им, као обично, сви остали, чак и женске, још громче, поузданије и још погрешније.

Сва црква дисала је поверењем у сваку реч вере. Дон Антун, са уздигнутим рукама ка небу, дизао је, у чистоти свог заноса, и све остале душе. Сви у цркви посматраху, са дивљењем и предано, сваки његов покрет. Благослов Бога силазио је преко њега на сва срца и нека срећна тишина владала је свима.

Тек око подне свршила је миса, али, пре свршетка, жупник је замолио народ да сачека пред црквом, јер да има нешто важно да им каже, па оде у „сакристију“ да скине ризу.

Сем женскиња, које отидоше кући да спремају обед, све је остало пред црквом, Деца се попела на зид гробља, које је управо пред црквом, а нека и на џиновске гране старог дуда, који има преко седамдесет година. Сељаци поседаше по каменим степеницама и клупама очекујући свештеника.

Кад је Дон Антун стигао и стао на праг цркве, сви се дигло скидајући капе. Он им одздрави и започе одмах, чим се стишаше:

— Драга моја браћо! Данас је најсрећнији дан мога живота. Данас је наша заједничка жеља већ

блнзу остварења : ево (и показа на клесара) мајстор, који је дошао из далеке вароши да нам ископа камен, и исклеше, и сагради цркву, која ће наресити наше побожно село.

— Браћо, моја је радост неизрецива, моја се душа купа у светлости највећег задовољства: наша црква ће се брзо забелети у средини нашег срећног села, дивна, као најлепша невеста! Добра као најбоља мајка, она ће вас све примати у своје крило, да вам свима даде мира души и спреми свима путеве Господње; да вам свима даде наду за већу, вечнију заједницу на небесима. —

— Браћо!

(Глас му је подрхтавао од узбуђења. Изгледао је као неки дивни, дрвни светитељ у борби против паганства. Лице му је било обасјано неким чудним сјајем, који је долазио из душе пуне неизмерне радости).

— Браћо, ми имамо доста средстава; ваљда ћемо успети да саградимо цркву са овим што имамо, али, ако не успемо, обећавате ли ми сви да ћете дати све што можете, и више но што можете, да подигнете овај дом спаса ваших душа, свај... —

Нису му дали за заврши. Крикови, плескања, плач, прекидоше његов говор. Обећања у новцу, у раду, падаху са свих страна. Неки су били готови да продаду цело своје имање, и кућу, и жену, и децу, само да се забели црква међу простим, старим, црним кућама њиховог села. Неколико биготкиња, које осташе као жупникова гарда у цркви, притрчаше му, да му пољубе skut мантије, али он то одби треперећи сав од скромности.

После овог триумфа, опрости се жупник са сељацима, сав раздраган, па позвавши клесара, крену, праћен целом масом, према свом стану, на чијем прозору стајаше, сва насмејана, клесарова ћерка Маргарита.

Тек кад је жупник ушао у стан, народ се полако разишао. Кренуо се низ криве, стрме улице, разговарајући, а у души носећи дивно обећање, један неизрецив занос.

Они који су пролазили улицом која је ишла уз место где се морала подићи црква, задржаваху се тренутно, показујући где ће бити pročеље, где звонара, где „сакристија“.

Мало после, све улице опустеше, само се сунце лило, још увек, преко свега, као поплава: преко стена и пољана; преко шума и далеког, непрегледног мора, које се изгубило у бесконачности.

Читавих месец дана прошло је од ове „велике“ недеље и рад око нове цркве напредовао је необично. Пронађен је био и каменолом са дивним каменом, белим, прозрачним, као мрамор. Клесар и Дон Антун (који је од првог дана непрестано пратио клесара) дуго су се мучили откопавајући са сељацима старе, запуштене каменоломе, док нису пали на овај, по изгледу најстарији, потпуно затрпани, готово поравњани са околином. Копали су и избацивали земљу (читавих два дана!), док се пред њима није забелио први слој камена. Онда клесар сиђе у ископану јаму, удари чекићем по дугој равној степеници откривеног каменолома, и, кад се одби парче камена и забели, бела, дивна камена кришка, као сјајни јесењи полумесец, крикну он изненађено: „Мрамор!“ После се исправи: „Као мрамор!“, али

неко ко је ту пролазио, застао и чуо разговор, и видео сву изненадну радост клесарева и Дон Антунову, вративши се у село, објави, да је клесар пронашао мрамор, и додаде, да је Дон Антун рекао: да ће нова црква бити сва од мрамора, као једна црква у Риму.

(Узалуд је жупник, после, хиљаду пута, говорио сељацима, да се тренутно клесар био преварио: нико није хтео да у себи убије тај чар сна: о мраморној цркви, „као једна црква у Риму“.)

Један део села радио је већ у каменолому. По цео дан чуло се бушење и праштање мина. Клесар, са још тројицом радника (које је он пре неколико дана довео са копна) клесао је са највећим задовољством бео камен (који је под његовим длетом добијао облик који му је он хтео дати) лако, без напора, као да је од сира. Свршено, исклесано камење, односило се одмах на мазгама у село и ређало, једно на друго, у једном ћошку простора где се имала зидати црква.

Други део села копао је темеље цркве. Већ је било све измерено и одређено; инжењер са поглаварства био је већ два пута, да види, да ли се ради на основу одобреног нацрта. Велика хрпа ископане, црвене земље, дизала се на простору будуће цркве, али и њу, полако, разнашаху сељаци на мазгама, затрпавајући неку јаму испод села, у коју су, неколико пута, упадале овце, и ту, узалуд тражене, гинуле.

Остали сељаци (далеко у пољу) копали су песак и доносили га, трпајући га на хрпу близу црквеног простора; а најјачи и најиздржљивији из целог села, све изабрани, саградише у средини највеће шуме

велику кречану и, потукавши шуму, спржену и осушену од сунца, трпаху је у паклено ждрело кречане, спремајући најпотребније средство чврстине будућег божјег храма, који ће кроз столећа показивати потомцима, колика је била вера и какво пожртвовање њихових побожних отаца, дедова и прадедова.

И дрвена грађа за цркву дотурала се полако: њу је куповао неко у вароши на копну и на рибарској лђици довозио у најближе пристаниште, одакле, велике греде, преносише снажни младићи на раменима до села, а осталу мању градњу, пртише на мазге.

И кад би Дон Антун, свако вече, враћајући се из каменолома са клесаром, посећивао место где се имала зидати црква и видео, како посао око ње напредује, осмех највећег задовољства засјао би на његовом младом лицу, па, сав радостан одлазио би кући, убеђен, да је сам Бог с неба пружио своју свету десницу над овим побожним радом, и, да тако даје, у видном знаку напретка око зграде, доказ свога божанског задовољства.

После, ушавши у кућу, он је падао пред распећем у својој малој тихој соби и молио непрестано, благодарећи Богу на његовој доброти, што се удостојио да баци свој самилосни поглед на њега и његово село, које се предаје целокупно у његове свете, свемогуће руке.

Тако је зидање цркве било осигурано. Сви су били убеђени да ће већ друге године бити под њезиним кровом, а онда, за најкраће време, да ће моћи да се заори у њој песма благодарења, која

ће одјекивати радосно по њезиним великим просторима.

Али, док је овако срећно напредовао рад око цркве и село се дубоко и побожно радовало, од једном паде једна тамна сенка на његово осунчано расположење. Неко, ко је био послом у вароши на копну (ваљда жена) и тамо остао неколико дана, у разговору, случајно, дознаде од неког грађанина (или грађанке) да је клесарова ћерка девојка врло сумњивог владања.

И кад се овај вратио и село то дознало, оно се препало. Међу девојкама и женама у селу није било ни једне којој би се могло и најмање приговорити што се тицало њеног владања: све су женскиње биле чланице „Удружеша накнадне свете причести“, те су се морале, по партијама, причешћивати сваког дана, да би тако надокнадиле сва занемаривања у причести свих хришћана, широм целог света. Сваке недеље, после подне, иза вечерња, оне су се скупљале у цркви, и онда, најпре девојке, све у бело, па онда остале, последње удовице (све са црвеним ешарпама на којима је, као медаљон, био насликан „остенсориум“) под заставом (са великом сликом „остенсориума“ из којег је излазило безброј зракова) обилазиле су село, молећи гласно „Св. Рузариј“. Ниједна девојка у селу, ниједна жена удата, ниједна удовица (ако само није била силом запречена), није никада пропустила ниједан од ових побожних састанака, па се чисто срце Дон Антуново радовало неизмерно, видећи како је божја реч, преко њега, пала, као добро семе на добру земљу, и уродила дивним, светим плодом. Стога се село и препало.

Кад је ова прва вест о неисправности клесарове ћерке стигла у село, прво што су учиниле све мајке, било је то, да су забраниле одмах својим ћеркама да се друже са њом. Она је била лепа, отмена, грађанка! Девојке су је заволеле, оне су се њој дивиле и све чиниле да би јој биле потпуно сличне, јер је она за њих била савршенство! Кад нису биле код куће, сигурно су биле код ње.

Стога су се мајке прве и побојале да ова неисправна женска не дејствује рђаво, својим меким, лепим начином на њихове добре наивне девојке.

Али осим мајки узбуниле се и све друге жене. И састаде се одмах цело „Удружење накнадне свете причести“ да заузме став према свему овоме што се чуло и учинило.

Ипак није било лако пронаћи шта да се уради.

Случај је био врло сложен. Дон Антуну нису могле ништа још да кажу, јер је требало ипак проверити ту страшну вест. Осем тога, бојале се, ако му кажу (познајући добро његову ћуд), да он неће ни једног тренутка моћи да дозволи, да у његовом стаду остане (па било то и за један једини трен) једна шугава овца. Он би је одмах отерао, а онда? Онда би и стари клесар отишао; а кад би он отишао, шта би било са црквом?

Ипак се морало нешто учинити, па одлучише, да ће са лађом, која доноси дрвену грађу за цркву, упутити некога у варош на копну, да тачно испита, колико је истине у причи о клесаревој ћерци и њезином неморалном владању.

Тако и учинише.

А кад је после неколико дана стигао гласник из вароши, где је до ситница испитао случај клесарове

ћерке и донео још страшније вести о њој (каок она има правог правцатог љубавника и како је већ једном и родила) страх је тако обузео цело село, да су се готово све куће затвориле као пред кугом, а женскиње, у опште, нису више хтеле ни да пролазе око клесарове куће, већ су је, на далеко, обилазиле.

Такве ствари нису се никад десиле у овом побожном селу. У њему су све девојке под венцем ишле на венчање, чисте, као авђели, на које су личиле приликом венчања, са оном копреном на глави. Ако се неки пут и сумњало, ипак, нико није могао то сигурно устврдити, јер да се то засигурно знало, Дон Антун не би био никад положио своје руке за благослов на главе тих страшних, иемогућих грешница.

Клесарова је ћерка, на почетку, била изненађена овим понашањем према њој, али је одмах разумела шта је свему узрок, слегнула раменима и примирила се. Сад је по цео дан остајала сама, довршавајући посао који је још имала да доврши, готово задовољна, што се овако ослободила тих досадних сеоских девојака, брљивих, као и њихове овце, стрепећи само: хоће ли њихов поступак на томе остати, или ће умешати још неког.

Али њезин страх беше излишан: нико у селу није против ње ништа предузимао, и то највише због Дон Антуна. Знајући сав његов занос и све његово предање за цркву, сви су ћутали о свему што су знали, желећи уштедети бол и разочарење **всоте миљенику.**

У том расположењу пролазили су дани у селу. О кле аревој ћерци говорило се све горе и горе, али она није о свему томе ни водила рачуна. Неко је причао, да је једног дана видео баш њеног љубавника где, под селом, чека први мрак да се увуче у њену кућу, јер, да он долази к њој из вароши на копну сваке недеље једанпут; и друге ствари.

Село је ћутало и сада, и трпело све због свог жупника.

Али, једног дана, догоди се нешто, што је цело село довело да, готово, полуди од страха.

Као већ први дан доласка, клесар се осећао осамљеним: крчме није било, друштва није имао; друкчије је он живео у вароши!

Неколико пута, под изликом да мора у варош да оправи искварени алаг, одлазио је он у ближњу варошицу, одакле се враћао увек касно, и тако пијан, да се једва могао дотетурати до куће. Ту је онда настајала вика, псовање на ћерку, која му (јер је већ спавала) није одмах отварала врата.

Али такве „излете“ старац није могао да изводи често. Било је то за њега напорно, јер је варошица била два-три сата далеко. Он стога покуша да наговори једног бакалина у селу да набави играће карте, вина, па да постави у једном ћошку дувана један сто, где ће он, вечером, да се мало забавља са својим радницима, које је довео из вароши да му у послу помогну.

Бакалин приста, и клесар, са своја три радника, започе своју вечерњу забаву. Пило се, пушило и играло.

Напочетку била су само ова четворица играча, али, после, почеше да долазе и сељаци: најпре неки распуштенији млађи (којих је било и у узор-жупи Дон Антуновој) затим и неки старији, те је, иза неколико дана, бакалин морао наместити још неколико столова, сав весео што му посао тако лепо и брзо напредује.

Али преко својих повереница жупник је за то брзо дознао. Стога, љут, срдит, позва одмах к себи бакалина и нареди му, да не дозволи више коцку и пијанчење у свом дућану. И бакалин му, послушно обећа, али, исто вече, кад муштерије нађоше затворена врата, сви, а особито радници, навалише на дућан бакалинов, и били би све поразбијали да им није било отворено.

Дознавши за то сутрадан жупник се разбеснио. Цео је дан мислио шта да започне. Отерати раднике заједно са клесаром — могла би доћи у питање црква; дозволити коцку, пијанчење — значило би дозволити грех и најгоре. Шта да се учини? Пробао је већ да у цркви, у проповеди, нападне, по им-ну, све оне који су се коцкали и пијанчили, али од тога није видео никакве хасне: пило се, коцкало се све више. Напослетку, видећи да је у питању добар глас целог села, жупник одлучи, да ће, ипак све учинити, да стане на пут великом злу које му прети. Па, како му је изгледало, да је најбоље, да пресели к себи клесара и ћерку му, то учини, надајући се, да, одстранивши коловођу, остали неће имати смелости да наставе.

И тако, једног дана, пређе клесар са ћерком под кров жупника Дон Антуна.

Да је гром ударио и у стару цркву и порушио је до темеља; или, да је земљотрес сравнио са земљом цело село, не би толико тајне кукњаве и трепета пало на срце читавог села, особито жена, колико је пало оног дана кад се пронела вест: да се клесарева ћерка са оцем преселила у кућу Дон Антуна!

— О, то не сме да буде! — викале су жене, трчећи једна ка другој, да би једна другој исказале сав свој страх и сву своју стрепњу због овог страшног догађаја.

И поново се сакупише све у кући „председнице“ да се договоре и да одреде, шта треба да започну. Расправљало се дуго; до закључка се није лако могло доћи. Док су једне говориле, дотле су друге плакале, чупале косе. Напослетку, кад су се испитали сви предлози и сва решења, исплакале све оне које су се морале исплакати, одлучило се: да ће се, за прво ореме, послати помоћница домаћици Дон Антуновој, јер (председница је то добро запазила) како домаћица има много посла око спремања куће и у кухињи, она не би могла непрекидно, будно, пазити на кораке опасне клесарове ћерке, која би могла, лако (у својој покварености!) управити своје грешне намере и на самог чистог и непорочног Дон Антуна.

И, после дугог договарања, изабрана је била за помоћницу једна млада удовица (права правцата светица по свом владању) и њезин је задатак био, да не дозволи ни једног слободног корака клесаревој ћерци, да пази непрестано на њу и на њезино кретање.

(Ова удовица, узгред буди речено, имала је све особине које су биле потребне за успешно решење овог задатка, јер је, пре венчања, неколико година, била у једном манастиру Бенедиктинки. Како, због здравља, није могла да издржи затвор манастира, морала се вратити кући, где се, после цигле једне године на селу, удала, али јој муж, након кратког заједничког живота, умре. Од тада се она предала, потпуно, у свете руке доброг и непорочног Дон Антуна и била му је одана свом душом, помагала му у свим верским стварима, у свим црквеним потребама, знајући, више него остале, све црквене послове; упућена дубље у тајне вере, и уједно, сачувавши све што је била научила у манастиру: подмуклост, непрекидно, болно уздисање, и прикривену, веома вешто, свеопшту пажњу и завидљивост.)

Осем удовице изабрана је још била и „депутација“, која је отишла ка Дон Антуну. Разлог за помоћницу: да стара домаћица треба сада да се брине и за клесара и за ћерку му, а, да она због старости то неће моћи, убеди Дон Антуна, те он приста (не мислећи ништа зла) да удовица уђе у његову кућу.

И тог истог дана, увече, удовица је већ била у жупниковој кући.

Прошло је од тада поново неколико дана, али мирних, спокојних. Село је било убеђено, да је овако постављена чврста брана између покварености и чистоте, коју неће бити могуће, тако лако, прескочити. Жене су мирно настављале свој домаћи посао, не бринући се више о Дон Антуну, знајући

да испред ока „помоћнице“ неће остати ништа сакривено.

И у истину, није се могао учинити бољи избор за чување Дон Антуна од клесареве ћерке, но што је био учињен. Удовица је одмах одредила места за „осматрање“: кад Дон Антун буде у соби, кад у ходнику, кад у башти, итд., и нико се не би могао довинути, да се она ту налази, не због неког посла око куће, већ због чувања, да се грешна Маргарита не приближи чистом и непорочном Дон Антуну.

То је све било за „осматрање“ по дану. За ноћ је изабрала собу тик до оне клесареве ћерке. У њу је преселила и домаћицу; и онда су ове две добре жене, као чувари, наизменце бдиле (са на-пола отвореним собним вратима) да их клесарова ћерка не изненади.

Сва та тајна скривања и све те прикривене пажње нису могле остати незапажене од клесареве лукаве ћерке. Она је, одмах првог дана, осетила на себе четири пажљива ока, која су се свуда за њом, и непрекидно, кретала. Напочетку, није ни она сама помислила, да је то због стрепње за Дон Антунову чистоту; тумачила је то више завишћу, да не би она почела да се уплиће у ствари куће, и тако, мало по мало, истиснула, као непотребне, ове две „пажљиве“ жене. Али, кад је, одједном, разумела, да је то из страха због жупникове непорочности, насмејала се гласно, и онда у себи одлучила (не мислећи и не верујући ни у какав успех код Дон Антуна) да ће, за внат овим женама, од сада бити што љубазнија са њим.

И, од тада, она је почела да се све више приближава жупнику. Где год би га само видела, прилазила би му, да га запита о ма чему, само да са њим разговара. Улазила је у његову собу док је он тамо радио (до тада то није никад чинила) извињујући му се, да није знала да је он ту, али, да мора нешто да намести у његовој соби. Започињала је са њим разговор, смејала се некако чудно на најмањи његов смех; шалила се дирајући га некако двосмислено, јер је знала, да пред вратима чува стражу једна од оних жена, и, да, разрогаченим очима од страха, прати позорно сваки њезин покрет и памти сваку њезину реч.

Дон Антун није ништа знао о свему овоме што се око њега дешавало. Он је већи део дана био, или са клесаром, или у својој соби, мислећи само о цркви, правећи рачуне и радујући се, што је, пресељењем клесара под свој кров, згазио главу оном страшном злу које је пакленом силом улазило у његово, до тада, мирно село. Клесарева ћерка (као, у опште, све жене) била је за њега парче камена; она је узалуд стајала код њега (често пута врло близу, радећи то намерно због оних жена) али он, ни једног тренутка, није ничим показивао да осећа њезину близину: у њему је сваки љубавни нагон (барем је тако изгледало) био увео, ишчупан његовом јаком вољом, као зла трава коју сељаци чупају из својих винограда и бацају, да се суши, на сунце.

Домаћица и њезина помоћница, и ако су знале за ову снагу Дон Антунову, нису могле у њу слепо и за увек веровати, јер жене знају боље од мушка-

раца, да је ђаво највећи непријатељ човека и, да он нема мира, већ напасти је свакога, тако, да му је и сам Христос једва одолевао. Стога, пазећи са страхом на клесареву ћерку, оне су сваког дана, и сваког тренутка, стрепеле, да ђаво не буде јачи!

Стрепећи тако и пазећи на све (особито од како је Маргарита постала љубазнија са жупником) оне би сваког дана силазиле у село и причале сакупљеним женама све што се дешавало у кући Дон Антуновој, увеличавајући (већ према женској природи) све што су виделе; тумачећи према своме страху све на свој начин, тако, да је село дошло полако до убеђења, да је невиност њиховог доброг Дон Антуна у опасности.

И село се заталасало. Оно је осетило, искрено и дубоко (особито женскиње): буде ли Дон Антун побеђен, да ће се изгубити нешто најлепше, нешто најсветије што се имало.

И сакупише се поново оне жене код председнице удружења, тихо, потајно, да се договоре, да одлуче шта би било најбоље да се уради (и то одмах!) и на који начин да се спасе Дон Антунова чистота.

Много се и на дуго разговарало, али се тешко долазило до закључка. Неке су биле за то, да се напречац реши ово питање упадом у кућу Дон Антунову и терањем клесара и његове ћерке, па ма шта се десило са црквом; али друге нису могле тако свирепо поступити према своме љубимцу, већ су биле мишљења, да се он упути у све што се зна и говори по селу, верујући, да ће он, својом савешћу и преданошћу за веру и непорочност, решити ово питање на задовољство и Бога и народа.

И би одлучено, да се пошаље ка Дон Антуну поново једна „депутација“, која ће му испричати све што се дознало о клесаревој ћерци, о њезином понашању у вароши, о њезиној ђаволској игри око њега самога, предочивши му, да та покварена грађанка не преза ни од саблазни!

Кад је депутација дошла к жупнику, он ју је са доброћудним осмејком примио и саслушао. Онда се уозбиљио, и изјавивши, да све зна о клесаревој ћерци (што је „депутацију“ веома изненадило), подсетио их на Христове речи оној Великој Грешници (доцније светици) доносећи им јасно пред очи све страшне путеве ђавола у градовима, на којима може да залута и најчистија и најјача душа; напослетку замолио их је да имају повздања у Бога, који ће и клесареву ћерку довести на пут спаса и истине. Што се пак њега лично тиче, изјавио им свечано, да је пресељењем Маргарите у свој стан имао на уму само спас њене душе, и да то нимало не може сметати његовом добром гласу, јер се добар свештеник, као и добар војник, може да упозна само у борби са непријатељем, а да ће се он против свога непријатеља, ђавола, борити све до конца, силом своје вере и свога духа.

— Ипак — рекао је на завршетку, да би уморио затреперела срца целог села (што је њега до дубине душе дирнуло) — преселићу клесарову ћерку у други део куће, готово у другу зграду, да ђаво не би могао ни најмању сумњу увлачити у ваша добра срца, пуна вере и љубави. —

„Депутација“ је овим била задовољна, па, сва срећна, оделила се од жупника, потпуно убеђена да је овако спасена једна светитељска душа.

И село се повратило у свој пређашњи мир, обogaћено још једним новим искуством. Прича Христа о добром пастиру, који оставља цело стадо да пронађе ону залуталу овцу, ишла је од уста до уста, примењена на Дон Антуна. Сад су сви били, још више, убеђени, да, док је Дон Антун њихов жупник, ииједна душа из његовог села неће отићи изгубљена, да ће он сваку отети ђаволу и вратити је у крило Бога, одакле је и била упућена у ову „долину суза“.

Али, док је село овако поново добило свој пређашњи мир и спокојство, догодило се чудо са Дон Антуном. Од овог истог дана кад га је посетила она „депутација“, као да се отворише његове очи, као да се расцветаше све поре на његовом телу и почеше да упијају, од наскоро, све тајне неког до сада неосећаног задовољства и жудње. Неким opakим чудом, неки несхватљиви, тајни пламен сиђе на његово чисто, безгрешно тело, и он поче, одједном, да се плаши сам себе, да бежи из собе у собу, да се сакрива кад чује неке тихе коракe кроз своју кућу.

Његове очи, мимо којих је до сада пролазила свака жена незапажена, готово невиђена, од едном почеше да запажају све облике женског савитљивог тела. Оно изазивачко треперење и поигравање неподвезаних младих груди, поче да буди у њему неко, још непрокушано, осећање, неко голицање у крви, неку страшну жудњу, неки блудни занос. Чврста женска бедра додириваху га чак у осами, у његовој соби; женске руке грлиле га чак из даљине; он више није имао мира, он је бежао, он је често падао пред крст и молио, молио, али узалуд!

Долазило му да се шиба, као они древни пустињаци, да раздере ово гадно, слабо тело што га вуче у пропаст.

Ђаво је отворио врата Дон Антунове куће и почео да се шета свим собама, пунећи их топлином женске пути и жуђења.

Не могући одолевати себи, Дон Антун је онда бежао напоље, ка клесару и радницима, и ту, на сунцу, на ваздуху, тражио умирења. Мирисали су дивни предели око њега, певали су весели радници, а он би и одатле побегао. Одлазио би натраг у село, на место где су копали темеље за цркву, и ту тражио умирења. Сељакиње, здраве, крепке, знојаве, пролазиле су испред њега, носећи терете на глави, а он, који никада до сада није ништа запажао, видећи пред собом рђаво покривене груди и бедра ових простих жена, треперео би сав као у грозници, и опет би морао побећи и лутати далеко од сваког, преко поља и брежуљака, вапећи непрекидно помоћ, ма од кога, који би га могао спасти од његовог одједном пробуђеног тела.

А кад би се после тог страшног лутања враћао кући, измучен, чудан, на запрепашћење свих, затварао би се у своју собу не пуштајући никога унутра.

Прва је клесарева ћерка разумела ово његово понашање, осетила га оном чудном моћи, изопачене, блудне жене, и то ју је изненадило. Она није никада ни помислила, ни зажелела нешто тако од Дон Антуна; она га је била схватила некако доброд, некако занесеног, некако без страсти.

Али сада, кад је осетила и разумела да је он као и други човек; кад се сетила шта ове две жене

у кући са њом раде; шта село све чини и шта јој је све учинило баш због Дон Антуна (а без икакве њене кривице) пробуди се у њој, одједном, једна страшна, велика жеља освете, рушења, исмејавања свега због чега су ови људи тако стрепели. Осим тога, видећи како њезина присутност тресе Дон Антуновим нервима, како неки тајни пламен прожима њега целог кад она мимо њега прође, дошло јој је некако пријатно, чудно победилачки, дигнути „светоалозијски цветак“ човеку који се заветовао да неће познати жене, ни свих њених чари, целог свог живота. И та помисао, да двадесет-осмогодишњи младић који ни прстом никада није дирнуо, у намери задовољства, женско тело, стоји пун стрепње од жудње за њезиним љубавним тајнама, узбуђиваше њезину грешну уобразиљу, и она је већ, пуна гордости, јасно видела дивну слику пада овог посвећеног крина пред великим тајанством њезине јалове утробе.

Ношена овом мишљу и жудњом, ствараше она у машти све чудније и заводније слике разврата. Она је већ јасно себи представљала како ће све то бити. Тражила је само место достојно такве жртве, и чисто подсвесном намером рушења свега што је он имао, свега што је чинило његову целокупну личност, одлучи да га нападне баш у цркви, ту где је он одрастао, где се створио, где се уздигао до свога великог сна; ту где он, у симболима, разговара, сваког дана, видно, са својим страшним Богом.

Чекала је дуго. Али једног дана, у очи неког великог празника, даде јој се прилика за извршење њезине замисли. Било је много света на исповеди, толико, да, кад се последња жена исповедала, падао

је већ мрак. У мраку, она је ушла у цркву, кришом, као лопов, и сакрила се иза једног стуба. Тишина црквена могла се готово опипати: силазила је тешка, несносна, на њезино срце, као нека грижа савести; али она није одустајала од своје опаке намере. Над главним олтаром, обешено о строп цркве, шкиљило је и тихо се љуљало једно сребрно кандило. Мирисало је све на тамјан и на влагу. Стари сат, изнемогао и сустао, ударао је непрекидно својим тешким репом, као неки змај чудовишни.

Кад се она жена дигла и отишла од исповедаонице, Маргарита је притрчала.

Глава младог жупника повири: хтео је да запита има ли још неког што жели да се ослободи греха; али кад опази женску прилику (коју у полумраку не препозна) где жури, на врсима прстију, ка исповедаоници, повуче се поново унутра, да прими на себе још једно бреме греха, које ће, побожно, његова посвећена рука отпустити.

Клесарева ћерка, сва узбуђена, приђе и клекну на клупицу пред исповедаоницу, и, сада, само једна танка решетка делила је од жупника! Осећала је топлину његовог лица, које се приближило решетци да јасније чује шапат грехова. Али она није започињала исповест док није чула да су врата цркве зашкривула, па онда залупала (што је значило да је и она последња жена оставила цркву). Онда је започела, полако, да исповеда само неке безначајне грешке, мале, ситне, једва видљиве; али после, доведши лице баш до решетке, започе да говори своје велике грехе, одједном тако бестидно, тако жарко, тако са пуно заноса, тако са пуно ситница, да им је жупник, у исповедаоници, осетио сву њи

хсву лепоту и сву топлину. Познавши њен глас, он је хтео да је прекине, да је заустави, али није успео. Она је настављала, набрајајући све учињено, уплићући безбројно измишљеног, у намери да га што више надражи. И, кад је осетила, да он, готово, не влада више сам собом, да је као у бунилу, започе да му говори своје намере; да му изјављује сву велику жудњу коју осећа за његовим загрљајем. Описивала је тако тачно, тако вешто, начин како би хтела да је он узме, да он више није налазио у себи снаге да издржи њезино причање, већ скочи и јурну из исповедаснице. Али она крену за њим, досхвати га, као Путифарова жена, за рукав хаљине, али он не успе, као праведни Јосиф, да се ослободи. Њене руке, жељне греха, овише се чврсто око његовог врата; он није више нашао снаге да се противи: и ту, у тишини старе мртве цркве, коју је нарушавало само ударање старог, зарђалог сата, пред оком Бога што се сакрио у „табернакулу“ на главном олтару, Дон Антун је пао жртвом ђавола, победног, вечног заводника.

Прошло је од тада неколико дана. Нико у селу није ни појма имао о целом овом догађају; шта више, оне две „чуварице“ Дон Антунове биле се готово примириле, успокојиле; изгледало им да је Дон Антун, њиховом помоћи, ван сваке опасности.

Али све то није могло остати за дуго тако прикривено. Морало се дознати. Дон Антуново показашање, већ на почетку, одмах после његовог пада, било је некако чудновато, али „чуварице“ нису могле ни замислити, да је могло нешто изабћи њиховој будној пажњи, а ни сањати, да би неко

могао учинити оно што је клесарева ћерка učinila, и на онакав начин, и на онаквом месту, па су тумачиле све то некаквим нерасположењем, у које оне нису хтеле дубље улазити.

Дон Антун се сам издао. Он је, сваким даном, падао, све више и више, под власт клесареве ћерке и њеног заводног тела. У својој соби, на осами, он би увек осећао сав свој грех и сву грижу савести, и са ужасом би затварао очи пред страшним рушевинама свог великог света у себи. Бацајући се пред крст, он би често вапио у помоћ Бога, као утопљеник у страшном мору плоти, али узалуд, јер чим би његово тело осетило мирно корачање клесареве ћерке кроз његову кућу, њен звучни глас, он би одмах заборављао и себе унутарњег и себе спољњег. Излетео би на врата, да је види, да је осети погледом, и, у тим тренутцима, он је био готов, да пред самим домаћицама изрази целу своју силну страст, и сву своју жудњу за њом. Једва се уздржавао да јој не притрчи, да је не загрли и да јој не каже најслађе речи најмилијег тепања.

То га је и издало. Узалуд га је Маргарита молила да се уздржава, да пази, те налазила најскривенија места за њихове састанке (не презајући ни од обесвештења) ипак се, терана сумњом, једног дана она „света“ удовица на своје очи уверила да се зло догодило и да је Дон Антунов крин скршен. Сва ужаснута због тога, побеже из жупникова дома; њезина улога није више имала смисла: она је била побеђена.

Вест о Дон Антуновом паду примило је село као највећу несрећу. Потресоме се сва срца. Ни филоксера, која је пре неколико година уништила

све винограде, није била тако, свом тежином, притисла све душе, као овај догађај. Село је предосећало да је то предзнак још неког већег зла што ће се срушити на све њих. У вечитој борби са Природом, ови прости људи налазили су неко зрачно, светло уточиште у чистом и непорочном животу Дон Антуновом, а, ево, одједном, он је срушен, оборен.

После одласка „помоћнице“, оде из жупникове куће и стара домаћица: ни она није могла да сноси и гледа на своје сопствене очи како ова одвратна, покварена жена, вуче, све јавније, по блату цвет чистоте Дон Антунове.

Али она није могла да оде ћутке, без речи, као она прва жена: она је хтела да каже жупнику све у очи, као да се још надала, да није све пропало, да ће се он моћи оправдати и доказати јој да се није ништа зло догодило. И пре одласка оставивши завежљај својих ствари пред вратима, ушла је у његову собу и рекла му све, све, не тајећи ни оно што се није ни догодило, а о чему село говори (да је клесарева ћерка у другом стању), корећи га и пребацујући му све, као његова рођена мајка.

(Он је, оборене главе, ћутао непрестано, као дете које је нешто врло тешко мајци згрешило.)

Напочетку, домаћица је била бесна, наваљивала је на њега без самилости, пребацивала му најгоре ствари, али после, видећи га све више сломљеног, пониженог, одједном брзину у плач, па, брзо се окренувши, побеже из собе, узе дењак са стварима и спусти се у село. Тако, пуна болне самилости за њега, и, после овог састанка, удвојене мржње за клесареву ћерку, чврсто одлучи да му мора по-

моћи, да га мора ослободити и дигнути понова из страшне дубине у коју је био пао.

Чим је она оставила ствари у својој кући, отишла је селом да се састане са свима главним женама, па поче своје страшно причање о клесаревој ћерци и њезиној покварености. Причала је тако живо како је Маргарита напастовала Дон Антуна, као да је она само то учинила, или барем о томе сањарила и то узалудно желела; причала је како је клесарева ћерка улазила ноћу у жупникову собу (и ако ју је он неколико пута отерао; што није било истина!) и тако, поновљеним нападима, рушила његову велику снагу супротивљења, док га није, напоследку, савладала и онако незнабожачки срушила.

Све ово није било ништа ново за село: то је пре ње причала и њезина „помоћница“, али је ова пронашла у себи толико жара и за сваку тврдњу толико заклетова, да је све што је причала улазило целокупно у већ заталасане душе сељака. Најпоследње, она је очитовала своју страшну сумњу да, ваљда, клесарева ћерка није нико други до „прави правдати паклени ђаво, ко и је узео човечји облик само зато да лакше савлада снагу божју у Дон Антуну“.

Ово последње потресло је цело село и преко границе могућности. Било је дирнуто у његово сујевеље! Сада се могло очекивати од њега све, и најстрашније! То се полако скупљало над свим душама, јер се у народу закопало уверење да се ђаво, црни, страшни паклени ђаво, умешао у намере и побожност села; да он, у својој вечитој мржњи на Бога, не може да подноси да се, у славу божју, водиже овај нови, свети храм, па свим ђаволским

силама настоји да осујети то на што се село одлучило, а као оруђе за своје паклене намере употребљава баш клесареву ћерку и самог старца клесара.

Док се ово овако догађало, рад око цркве није престајао; шта више, све је више и више напредовао. Клесар је био необично задовољан врстом нових камених слојева који су, што се дубље улазило, били све већи и лепши. На месту где се имала зидати црква, лежала је већ велика гомила простог камења за зидове изнутра и велика наслага лепо поређаног исклесаног камена за прочеље и звонару. У јамама, нарочито за то ископаним, пушиле се велике количине већ погашеног креча, а као пирамиде, где и где, на пољани, дизале се хрпе ископаног песка.

Тако је све у најбољем реду напредовало. Тек веза између сељака и клесара постајала је све лабавијом. Сељаци су се одбијали све више од њега, чисто су бежали; на сва питања која им је он упућивао, они су се само крстили. То њега није ни најмање забрињавало, нити се због тога бунио. Радио је увек, једнаким маром, свој посао, и смејао се у друштву својих радника глупости ових простих људи, који су толико затуцани да ни једног корака нису могли учинити без благослова свога жупника. Шта више, њихово понашање још га је раздраживало и терало да им се што крвавије наруга, да их јавно исмеје, јер се он, као грађанин и некакав „социјалиста“ (што је овде значило: незнабожац), осећао слободним од свих поповских „марифетлука“.

Али, и ако је посао око нове цркве напредовао (са свим тим што је Дон Антун залутао, и, повукавши се потпуно, водио врло мало рачуна о свему) много је ствари отишло на горе. Клесар се поново дочепао своје слободе и поново наговорио бакалина да отвори биртију. Тако се вратило одједном све зло у село; нико више није водио надзор над грешницима: оне „свете“ жене одбиле се, потпуно, од Дон Антува, и ако су потајно плакале и чекале, с неким чудним уверењем, чудо његовог „васкрсења из мртвих“.

Тако је ђаво опацао својим репом ово побожно село, и тако је изгледало, да је он потпуно однео победу над Богом.

Једног дана, пред вече (киша је цео дан падала, па се није могло напољу радити) клесар је седео са својим радницима у бакалници, коцкао се и пио. Како је већ цело после подне пио, био је мало више „нагнуо“.

Селака је било у великом броју у радњи.

Како се дошло до разговора о поповима и вери, нико не би знао; али клесару, некако, одједном, дође да дира у побожна осећања сељака око њега, па поче да се изругава и поповима и цркви, и вери, и свему, говорећи: да су сви попови плаћени да лажу и вуку за нос наивни народ.

На почетку, слушајући га снако пијана, нико од сељака није одговарао; али после, кад се је он, видећи да нико не води рачуна о ономе што говори, разбеснео, оде тако далеко да свету хостију назва палачинком, а свету мису комедијом!

Тада наста страшно ћутање у бакалници. Као да се отворио сам пакао; као да је најцрњи ђаво

изашао пред ове људе у целом своје ужасу и почео да им се руга. Полако, готово пузећи уза зид (као у неком бандитском филму) измилеше напоље, најпре неки осетљивији (међу којима и сам бакалин); остали, запрепашћени, осташе на месту, да, кад је он поново наставио, и они груну, одједном, на врата, бежећи главом без обзира.

Тек кад су били сви на улици, осетише се спасени. Једни, бледи као крпа, крстили се не могавши прозборити ни речи; други, стојећи као укопани, уображаваху да су били у самој паклу. Али, кад се изнутра, из бакалнице, одједном, разлеже пијани, подругљиви смех клесаров, сви, као на одговор, дохватише каменице, а бес, као пламен, сукну им кроз срца.

— Каменујмо га! Каменујмо га! — клицаху јурнувши поново на врата бакалнице.

Клесар се препа. Смех му се прекину одједном, као да га је неко ножем пресекао. Његови радници, видећи да ће га ливчовати, скочише да га бране. Али му не би били могли помоћи, да није, осетивши опасност, скочио кроз прозор и, са противне стране, побегао према жупниковом дому.

Разјарена маса, видећи га где бежи кроз прозор, јурнула је натраг и, онтрчавши кућу, нагнула за бегунцем.

Клесар је трчао што је брже могао, али неки млађи били су бржи од њега. Да је жупникова кућа била само још за сто метара удаљена, сигурно би га били ухватили и убили. Овако је имао баш толико времена да ускочи у трем куће, затвори врата на крачун и тако се спасе.

У то је и цела маса приспела пред капију и валетела на затворена крила капије, вичући да им

се преда клесар. Крила су била чврста и одолеше првој навали масе.

Чувши велику вику, клесарева ћерка притрча из кухиње и сретне се на степеницама са оцем. Он је дрхтао сав, заморено дисао, па улетевши у предсобље, бацио се на прву столицу, држећи се једва за ногама.

— Шта је то? — запита га она, преплашена.

— Били... би... ме... убили... да... — одговараше он испрекидано.

Споља се чула вика, претње, повици на клесара. Маса је расла непрестано.

Клесарева ћерка је хтела да погледа напоље са прозора, мислећи да се та вика односи само на њезиног оца. Али чим се показала на прозору, проломи одоздо:

— Ено је! Ено блуднице! Убијте је! — и безброј каменица полете ка прозору.

Изненађена бесом народа, претрнувши сва, она се готово срушила на под пред прозором. Онда, скуљивши сву снагу, побеже у своју собу да се у њу затвори. Ту се (готово се забарикадиравши) збила у једном ћошку, сва трептећи као прут, држећи да ће ово бити последњи дан њеног живота, да ће маса продрети у кућу и да ће је онда убити.

У то је и Дон Антун дотрчао. Био је на другој страни куће, у својој соби, па није одмах знао шта да чини, слутећи због чега може бити све ово. Али, кад је чуо Маргаритин крик, бојећи се да је не убијају, дотрча. Хтео је да отвори врата њезине собе, али није успео: она их је закључала и на њих наслонила један велики сто и две-три столице.

На његов захтев да му отвори, она је изнутра
викала :

— Убиће ме! — и није му отварао.

Кад је видео да она неће никако да му отвори,
а да маса пред кућом све више бесни, одлучи се
он на једно. Сиђе полако низ степенице и крену ка
капији куће.

Ноћ је већ готово била потпува; прве звезде
затрепаше између црних, кишних облака који су
путовали брзо преко неба.

Кад је маса зачула да је зашкрипао крачун из
вратима, спремила се за напад. Сви дохватише ка-
менице и заћуташе. Али, кад се врата растворише
и, у полумраку, појави се на њима, место клесара,
Дон Антун (сав сломљен, у дугој, црној, свеште-
ничкој мантији, опустивши руке, оборивши главу)
сви стадоше као укопани.

— Каменујте мене! Ево ме! — викну он.

Маса устукну. Каменице попадоше саме из
свачијих руку и, полако, сви кренуше натрашке.

Дон Антун подиже главу.

— Браћо, шта чините? Браћо! —

Сви су осетили да је сувише то што су учи-
нили, па, не могући издржати његов прекор, окре-
нуше се и одједном нагнуше, готово да трче својим
кућама.

Оставши сам на вратима, Дон Антун се загле-
дао у ноћ. Влажан ваздух ударао му у лице. Небо
се разведрило готово сасвим. Црни облаци још су,
терани, брзо летели, као неке велике сенке, преко
звезданих простора.

Затворивши поново врата, крену он степени-
цама на први спрат, мирно, али са једним дубоким

болом у души. Пењући се чу, како се горе журе из собе у собу; како се отвара стари орман и опет затвара; како лупа поклопац сандука у коме су биле ствари клесареве ћерке; а кад се, узнемирен због тога, упутио према Маргаритиној соби и опазио њу где скупља све своје ствари и стрпава их у корпу, застаде запрепашћен

— Шта је? Шта радиш? — крикну, и приђе јој сав преплашен, разумевши да се она спрема за бег. — Куда ћеш? —

— Не могу више остати овде да ме ови твоји дивљаци убију! —

Дон Антун се готово срушио. Није се усудио ни помислити да би он могао икада бити без ње. Она је ушла у сваку вену његовог тела, у сваку кап његове крви. Отргнути је од њега, значило би ишчупати је из његовог тела, значило би убити њега самога.

Пошавши према њој раширених руку, као према некоме најмилијем, као према свом сопственом животу, треперео је сав од страха, као у грозници.

— Не учињи то, молим те! —

И стигнувши до ње, баца се пред њу на колена. Обгрли јој ноге и мољаше је, да га не остави, да га не напусти. Сва страст која се разбуктала у њему за ово време које су били заједно, претворила се у један ужасан, огроман страх целокупног тела, које губи одједном могућност свога јединственог задовољења. Он више не зна ни шта говори, ни шта ради; он моли, заклиње, плаче, да га не напусти, да остане. Никада, ни у најфанатичнијим тренутцима верског осећања, није он могао да тако заборави сам себе. Она би могла сада да затражи од њега све што хоће, он се не би могао успроти-

вити; он је готов да се одрече свега, да погази и најсветије што му је остало, само да она не оде.

— Маргарита! —

Она није хтела ни да чује. Кушала је само да се ископа из његовог загрљаја.

— Пустите ме, оставите ме! —

— Не, не! Маргарита! —

Гурнувши га мало јаче, она се ослободи, а он изгубивши из загрљаја њезина пуна бедра, која га опијаху, паде на руке, на земљу, и тако остаде.

Она га гледаше. И, одједном, њој се смиле тај измучени човек, али ипак не одступи од своје намере.

Тако посматрајући га, болно, самилосно, неко време, поново му приђе, и прешавши руком преко његове косе, зовну га по имену.

Он се дигну. Трачак наде сину му из лица, из очију. Готово се насмешио.

Она му гледаше право у очи, са оним ситним, заводилачким њеним осмехом.

— Бежимо! Заједно! — шапну му и погледа га страшно, дошавши му близу својим грешним, блудним лицем.

Он устукну. Томе се није надао. Он није ни-мада ни помислио да би му она могла тако нешто предложити.

Изабацивши руке пред себе, као да се брани од нечег страшног, несхватљивог, али тако блиског и опасног, да осећа да му неће моћи одолети, учини два-три корака унатраг, и онда стаде, са лицем изобличеним, као да пред собом гледа себе самог иртвог, сабласног!

Више није било ништа што би могао учинити. То је последње рушење; то је као печат на цео

његов живот, на све његово. Даље се више није могло, она га је довела до последње степенице; даље је повор.

— Побећи! — поновио је он полугласно, као неки полудео човек што се нечег давног сетио. — Побећи! —

— Дакле, нећеш? Знала сам ја то! — врисну она и окрену се од њега па потрча ка вратима собе.

— Оче! — викну, али њезин глас одјекну само од празних соба куће. Нико није одговарао.

— Оче! — викну она јаче, изашавши у ходник. Нико није одговарао.

Крену ка степеницама и зваше, али није било одговора.

Полете ка капији куће: она је била отворена. Погледа напоље: ноћ је била тамна, звездана.

Одједном се зачу нечије трчање. Маргарита је хтела да затвори врата, али у то дотрча онај и груну вратнице јако, да је Маргариту готово срушио.

— Шта радиш? — дрекну клесар.

— Где си био? — запита га она познавши га.

У то, по степеницама, силазио је брзо Дож Антун, тражећи Маргариту. Чуо је њен глас у трему куће и потрча да види где је.

Заморен од трчања, клесар је причао, како се повратио у крчму да узме своју капу и капут, који је бежићи оставио на чивилуку. Није имао смелости да иде главним путем, већ је отишао преким, скривеним стазама до прозора, кроз који је искочио кад је побегао. Дошавши до крчме, повирio је кроз прозор и видео је унутра његова три друга сва крвава, а око њих групу сељака, која им још прети, да ће их убити ако одмах не оставе село. Чуо је

још, како се један сељак закleo, да ће сутра испред
целога села (само ако клесар изађе у поље да ради)
заклати га као јагње.

— Оче, хајд'мо одавде! Они ће нас убити! —
крикну Маргарита, загрливши га и гледајући га у
зморено и запрепашћено лице.

Сада је било свима јасно, да им више није било
могуће остати у селу. Они су то добро осећали.
Требало је још ове ноћи оставити село, да се не
доживи још горих ствари. И клесарева ћерка оде у
своју собу да заврши посао спремања.

И Дон Антун је увидео, да нема више могућ-
ности да они остану у селу: он више није био госпо-
дар његов, оно се отело из његове руке. Опасност
је била све већа за ово двоје људи, и није више
имало смисла задржавати их.

Он се први, полако, успе по степеницама, и,
као пијан, отегура до своје собе. У соби је, пред
распећем, горело кандило, и тако, мало, осветљавало
прак који је беше целу обузео.

Чим је Дон Антун отворио врата своје собе и
угледао, према себи на зиду, полуосветљени крст,
пред којим се он сваког дана молио, појури к њему
и баци се преда њ на колена.

Одједном га нешто тамо привукло. Чудно, не-
схватљиво осећање обузело га. Изгледао му да ће
му Он помоћи, да ће Он погледати својим самилос-
ним очима на њ, као на ону грешну жену Новог
Завета, и ослободити га од ове тамне, необуздане
и несавладљиве силе, која га гура све дубље, све
ниже.

Молио је дуго, али ни сам није знао ни шта,
ни зашто. Јер, док је, на почетку, тражио у својој

молитви. или боље, у својим испрекиданим вапајима, да га Он ослободи од ове страшне жене, која га везује грехом за себе, полако, неопазиве, почеше његови крикови да траже од Распетог да не допусти да она оде: нека је Он задржи, заустави, јер да он не може више живети без ње.

И његови крикови беху све јаснији, све очајнији. Напоследку, сруши се на под, и зваше наизмаце Бога и Маргариту, заједно. као два божанства, једина и свемогућа, који му овога тренутка једини могу помоћи.

Док је он тако молио, отворише се с буком врата, а на њима се појави клесарева ћерка.

Он је остао миран, не мичући се с места, гледајући у њу као без свести.

— Збогом! Ја идем! — довикну му она, и окренувши се брзо, јурну ка излазу.

Тек тада он се освестио. Скочи на ноге, па потрча за њом.

— Маргарита! —

Она застаде.

Он, дотрчавши до ње, повуче је поново у собу и, грлећи је, стаде је молити, заклињати, да га не оставља, да не одлази.

(Он је знао, да је све бесмислено, али је ипак гворно.)

— Убиће ми оца, и мене! Ја не могу више остати! — одговори му она хладно и убеђено.

Он потврди главом.

— Хајд'мо! — понови она.

Он крену мирно за њом, као понизно псето.

Она се изненади, али крену напред.

Кад су били на вратима, одједном се заустави:

- А паре? —
 — Какве паре? —
 — За цркву! —
 — ?! —

— За цркву, да! За цркву! — одговори она кривељећи се.

Пред њезиним страшним захтевом он више није имао никакве снаге противљења. Извадио је из цепа кључеве и дао јој их; она је отишла до касе, па, узевши сав новац, турила га између кошуље и блузе на прсима.

— Зар све? — запита он сломљено, изгубљено, срушено.

— Све! Све! — дрекну она љутито, као да некога коље, па онда, ухвативши Дон Антуна за руку, потрча са њим низ степенице на калију.

На вратима је чекао отац.

— А куда ће он? — запита отац запрепашћено.

— Са нама! — одговори Маргарита.

Ноћ је била дивна, свежа, звездана. Полако, обазриво, сва три бегунца прођоше испред цркве, па, једном уском стазом, изађоше неопажено ван села. Маргарита је журила прва, за њом њезин отац, а Дон Антун некако ван себе, као месечар, вукао се за њима, тетурајући, као да га је неко злонамерно опио.

Дан најстрашнији (готово гори но што ће бити дан страшног суда за ово побожно село) освану пун гунца и свежине. Село се полако разбудило, само; отворише се већ сви прозори: црквењак је данас мало задоцнио са Здрава Маријом; звоно није готово никога разбудило.

После јутарње Здраве Марије, црквењак је отишао у „сакристију“ да спреми све за мису (Дон Антун је врло рано устајао и говорио мису рано, да и они који иду на рад у поље, могу присуствовати) сигуран да је већ тамо Дон Антун. Али њега није било. Извадио је све што треба за њега; однео неке ствари на средњи олтар (данас је миса морала бити на средњем олтару, због једног од светитеља који су насликани на њему) и опет се вратио у сакристију, али Дон Антута још није тамо било. Учинио му се, одједном, да чује кораке. Прислушкује: нико. Потрчи уз степенице до врата која воде, као преко неког сатвореног моста, из сакристије у жупникову кућу, прислони ухо на врата и слуша: ништа. Тишина. Покуша да отвори врата. Не може: закључано. Потрчи низ степенице, па кроз цркву до главног улаза у кућу Дон Антунову. Погледа на прозор. Био је отворен.

— Дон Антуне! —

Нико није одговарао. Викну још једном, јаче. Нема одговора. Ухвати за велико кваку на зеленим вратима, притисну, гурну, али врата стоје чврста, не попуштају. Сав уплахирен, поново се одби од врата, крену неколико корака уназад и викну поново жупника. Нико не одговори. Скочи на један зид, па онда на кров штале пред жупниковом кућом, викну, и гледаше унутра кроз прозор: соба празна, кућа пушта, никога. Сину му кроз главу да их је све, ваљда, воћас неко убио. Али му опет изгледаше немогуће, да би неко могао дигнути руку на Дон Антуна. Није знао, тренутно, шта да ради; онда скочи, потрчи у цркву. Требало је јавити селу, читавом селу. Како? Звонити на узбуну!

И одједном заталасаше се три чудна, нескладна звона (два већа и једно мање) на маленој звонари на крову цркве. Љуљаху се, наизменично, више плашљиво него бунтовнички, ове разбите бронзаве извртнуте шоље, и дозиваху народ који се спремао, или се већ кретао на рад у поље.

Село је тренутно замрло. Сељаци се окретаху у круг око себе, дизаху се на узвишице, мислећи да је сигурно пожар. Али, кад нису ниоткуд видели да се дим диже, ни чули запомажући врисак, појуреше одасвуд ка цркви. Кроз све уличнице, са свих страна, трчало се ка цркви, на којој су се клатила још увек стара звона.

Цео простор пред црквом био је већ пун варода кад су звона престала, а сав преплашен сишао је црквењак, објављујући да је нестало Дон Антуна, клесара и његове ћерке.

У маси је настао неописан жагор; чуо се и плач. Требало је викати да се стишају. Тада један најгрлатији сељак викну још једнош Дон Антуна. Узалуд. Онда се кривуло ка вратима; хтео их и силом отворити, али се неко успротиви. Тај уђе у шупу и изнесе лестве. Попеше се двојица до отвореног прозора и ускочише у кућу. Маса задржа и дах. Неки су још хтели да се попну, али им не допустише. Народ и не шапће. Чекају са трепетом и страхом.

Она двојица иду од собе до собе, траже, али нигде никог. И кад су све обишли, завирили у сваки кут куће, запрепашћени, сломљени, појавише се на прозору, а један од њих јави доле сакупљеном народу, да у кући нема никога (што онај други једним гестом потврди).

Тада, одједном, наста кукњава какву село, још од прошлог земљотреса, није запамтило. Узалуд су се мушкарци мучили да смире жене, оне се нису могле никако умирити: плакале су, чупале косе и завијале, као рањене зверке.

Кад су мушкарци увидели, да им је сав посао око умиривања жена узалудан, одоше на мали пољочани простор пред црквом (ту су увек држали са Дон Антуном састанке) да већају шта да се ради.

Требало је нешто учинити; требало је потражити Дон Антуна; требало га је пронаћи, јер село би иначе умрло од бола, цело би целпато свиснуло.

Дуго се већало, а то највише због претњи клесару и његовој ћерци, које је, сваки час, повеки, у свом великом бесу, испољавао. И све те претње добивале су пред храмом божјим значај велике, свечане заклетве, само ако се пронађе клесар и његова покварена, одвратна кћи Маргарита.

Напоследку, иза дугог претреса разних предлога, одлучило се да се изаберу двојица, који ће отићи да траже Дон Антуна. Најпре ће га потражити на острву, а онда ће отићи и на копно (па и на крај света!) само се мора пронаћи њихов добри, побожни жупник, јер је цело село јасно осећало, да им без Дон Антуна нема живота. И ако се — тако је било закључено — после петнаест дана врате ова прва двојица без успеха, онда ће отићи друга двојица, и неће се престајати док се Дон Антун не пронађе!

Како се није хтело губити ни тренутак у времену, одмах се „изабрани“ (главар села и писар у „Задрузи“) кренуше кућама да се спреме за пут; а како су имали врло мало ствари да спреме, брзо су

изашли на улицу, носећи у малим завежљајима све потребно.

И кренуше се ка варошици, где ће се пропитати: да ли се Дон Антун, са клесаром и његовом ћерком, укрцао за варош на копну.

Кад су ова два прва „извидника“ нестала иза последњег завијутка пута, одакле су се још могли видети, сељаци почеше да се разилазе сваки својој кући, полако, тужно и смирено. Неке су жене још плакале; свима су биле очи црвене од суза.

„Извидници“, чим су били стигли у варошицу, дознали су да се Дон Антун истога јутра укрцао на пароброд (у друштву клесара и његове ћерке) и да је отишао за варош на копну. То су они одмах јавили у село, и уједно обавестили, да ће и они првим паробродом за њима.

Од тада читавих петнаест дана није било њима гласа. Скитали су се по разним варошима, а Дон Антуну нигде ни трага. Нико им није могао дати ни најмањи податак о њему, тако да су се морали без успеха вратити у село.

То је сељаке још више узнемирило. Мислило се и причало свашта. Неко је изразио сумњу да га је клесар убио и негде закопао, па са ћерком побегао. Код жена, напротив, преовлађивало је, све више и више, ужасно, страшно уверење: да се, ваљда, са Дон Антуном догодило оно исто што и са оном несрећном девојком (пре више од сто година), о којој се прича, да ју је сâм ђаво однео у пећину више села, и да је ту за увек нестала.

Сељаци ипак нису престајали са тражењем. Послаше другу двојицу у друге градове на копну.

Тако се обилазило дуго. Готово се обишли сви морски градови на далматинском конау. Цела је покрајина брујала о побеглом жупнику и његовим „тражитељима“. Грађани, на које се обраћаху ови добри сељаци тражећи вести о свом Дон Антуну, почеше да их исмејавају, упућујући их, онако лаковерне и наивне, на најразличитије установе у граду где би они, тобоже, могли добити обавештења. (Једном их тако, у некој вароши, одведоше до једне јавне куће, где је врисак и смех заглушио тако уши јадних сељака, кад су запитали оне добре девојке, да ли се ту налази њихов обожавани жупник Дон Антун, да су им уши, још у селу, од тог подругљивог смеха дуго зујале.)

И већ се у селу, засигурно, мислило да је Дон Антун заувек изгубљен и да га више неће никада село видети. Утученост била је општа и неопсива, али, уза све то, није се губила нада. Неколико пута одлазили су нови „изасланици“ у нове градове и вароши, да траже доброг, незаборавног жупника, и враћали се увек покуњени и без успеха. Напоследку, кад се већ готово све обишло, и узалуд, предлагало се, ако се још за неколико дана не пронађе Дон Антун у покрајини, да се мора послати неко чак у Америку, да види није ли тамо побегао међу исељенике из њиховог села.

И село би било све то извело, да се, одједном, не догоди право чудо.

Било је једног касног вечера. Ноћ је била већ сасвим покрила село: половина је села већ била заспала, а друга половина полако се спремала на починак. Одједном, одмерено, мукло, почне да удара велико црквено звоно, као кад зове на пратију. Из-

ненађење у селу било је неописиво: врата, прозори, почеше да се отварају; млазеви светлости падаху у таму ноћи, као неки светли потоци.

Сељаци (стојећи на вратима, или посматрајући са прозора) гледаху преплашено, изненађено, у ноћ, и слушаху, ћутке, мукло ударање звона са цркве, која је непрестано остајала тамна.

Најпосле, неки смелији сељаци, ослободивши се првог утиска изненађења, почеше да се довикују. Онда, узевши неко нож, неко ловачку пушку, цело се село крену ка цркви, не могући никако протумачити ову чудну звоњаву у овако глухо доба ноћи.

Дошавши до затворених црквених врата, пробаше сељаци да их силом отворе (црквењак још није био пристао), али нису успели. У то је престало ударање звона. Најближи погледа кроз кључаоницу и виде једну тамну прилику како иде кроз полумрак цркве, па како паде пред главни олтар и легну ничице по земљи.

— Кључ! — викну онај што је гледао.

— Кључ! Кључ! — крикнуше остали.

Црквењак је у то већ био дотрчао и кушао да се пробије кроз масу, али није успео. Стога преда кључ најближему, а овај га даде другоме, овај даље, док, преко глава, не стиже до ових на вратима.

Чим су врата била откључана, цела маса гурну у цркву и испуни је целу.

Први који уђоше у цркву, претрчаше је брзо, па дошавши до главног олтара, пред којим је лежао непознати, дохватише га и подигоше. Одједном крикнуше запрепашћено:

— Дон Антун! —

— Дон Антун! — поновише, још запрепашће-није, најближи, и глас оде, као јака, од првих до последњих. И онда наста гурање, јер су сви хтели да дођу што ближе, да би могли видети и готово опипати свога жупника. Требало је викати, гурати јако унатраг, док се понова сви не смирише.

Тада, полако, као побуђени факир из каталептичког сва, исправи се Дон Антун. Тихо, дошавши до зида олтара, окрену се, мирно, опуштених руку и оборене главе.

— Браћо! дошао сам да ми судите! — крикнуо је он.

Ко зна с каквим осећањем дирнута, сва се маса, полако, спуштала на колена. Сам, сломњен, изнемогао, стајаше Дон Антун окренут према народу, оборене главе као да чека казну.

— Браћо, дошао сам да ми судите! — понови он јаче.

Нико није одговарао. Цела је маса оборила главе као и он.

Одједном се зачу, из доњег краја цркве, неко јецање (сигурно жене) које, полако освоји целу цркву. И чудно је одзвањао од црквених сводова овај плач и неко шапутање, као неких тајних молитава.

Дон Антун је стајао непомичан, чекајући да га каменују, као оног из Светог Писма: између цркве и олтара. Пролазило је време, а нико се није јављао. Дон Антуну је био несносан овај мук: он је хтео испаштање, казну.

И још једном, готово у очају, крикну свој силином:

— Браћо, дошао сам да ми судите! —

Нико није одговарао; чуло се све јаче јецање.

Дон Антуна као да је то јецање још више ражљутило, разбудило га из овог његовог понизног чекања.

— Људи! срушио сам вам све! — крикну. — Наругао сам се вашој побожности и поверењу. Уништио сам у вама веру у доброту. Срушио сам вам најлепши сан о човеку који је био веза између вас и Бога. Ја нисам више ја; не постојим више. Казните ме! Судите ми! —

Нико се није јављао, само је плач постао општи: цела га је црква била пуна.

Дон Антун је био сломљен. Последња енергија коју је прикупио попустила је, ноге као да му се подрезале; паде на колена.

— Браћо: судите ми, судите! Наш занос за цркву утопио сам у најгорем блату. Све што смо толико година купили за нови дивни наш храм, украо сам вам, однео и потрошио у блуду. Покрао сам ваше крваве залобаје с којима сте хтели да дижете дом, дивни дом Богу, у којему сте хтели наћи мир својој души, а подигао сам храм ђаволу. Браћо, чујте, смилујте се, судите ми!

— Доста, Дон Антуне, доста! — крикну из дубине цркве нека жена и паде, као у несвести, на камене плоче. Сва црква се заталаса од узбуђења, и чу се само један крик: — доста! доста! —

Али Дон Антун није престајао.

*— Завела ме је овде, пред Богом, у самој цркви. Ужасна страшна жена, којој боље да нисам никада ни имена чуо. Од тог дана њено тело никад није престајало да ме вуче у блато; ја сам ишао за њом све ниже, све ниже. Осећам као да сам био у самом паклу; нема дѣла на мом телу које је чисто.

Срушила је, срушила потпуно вашег Дон Антуна!
Смилујте се, смилујте! —

— Доста! Доста! — проломи се сва црква, као у свечане дане, кад се пева „Тебе Бога хвалим“, а крикови хистеричног плача разлегосе се, као да се локопава неко коме је цело село било више од оца и мајке.

— Одвела ме собом у варош на копно и затворила ме у неку страћару, са њом заједно и са њезиним љубазником. Али кад су видели да се брзо утрошиле паре које сам за њу вама украо, отераше ме. Он ме је изударао и запретио ми да ће ме убити ако се вратим ка њима. Гладан, оронуо, бедан, вукао сам се тада друмовима, бојећи се да ме неко не позна. Куда? — питао сам сâм себе. — К вама? Нисам имао срца. — У свет? — Нисам знао шта да радим! Једно вече, сав измучен, изгладнео, паднем пред једну лађу са нашег острва и замолим господара брода, да ме превезе до острва. Бојао сам се вас. Бојао сам се, али сам ипак знао, да сте ви једини који ме можете осудити и опростити ми. Крећух се, полако, уз брдо, ка селу. Сакрио сам се у шумарку испод села, док се није сирачило. Чуо сам многе из села који се враћаху кући. Њихов глас, за који сам одмах знао чији је, дирао је дубоко моје срце. Надао сам се да ћете ми опростити. Опростите! Опростите! —

Није могао даље: сруши се на плочник као мртав. Цела црква одјекнула је криком доброте и страха.

Олет се сви дигосе и појурише ка главном олтару, из страха да није свиснуо од бола, и опет се морало гурати унатраг да га не погазе.

Дон Антун је пао као мртав. Најближу му приђоше, ухватише га својим снажним рукама и подигоше.

Носећи га кроз цркву, непрестано довикиваху народу да даде места, али свак хтеде да види свог покајника. Жене се додириваху скутова његове исцелене мантије и љубљаху их, као да очекују чудо, као хаљине светитеља.

Ноћ је напољу била мека, топла. Ова чудна литија изађе и заокрену ка вратима жупниковог стана.

Дон Антун, на јаким рукама сељака, осећао је неку најчуднију радост, неко блаженство опроштаја, које никада није могао ни замислити. Изгледало му је, као да је он то умро и као да га неки чудновати, јаки анђели носе ка небесима. Држећи непрестано затворене очи, он је хтео да не поруши тај сан, да му се целокупан преда.

Сељаци донесавши га у собу, положише га на кревет. Бивша газдарица одмах се код њега нашла и донела му све што је затребао. Кућа је остала до касно у ноћ пуна; нико није хтео да оде док не види како је Дон Антуну. Тек кад је он, после неког времена, мирно уснуо, поче кућа да се полако празни; остадоше само неки најближи пријатељи и стара домаћица.

И село је доживело најлепшу, најдивнију своју ноћ, као они свети пастири из Библије.

БЛУДНИ СИН.

Из вароши на копну отераше је због блуда у њено рођено село на једном острву, али, како више ту није имала никога од родбине, она оде на друго острво, ка неком пијаници, старом ковачу, свом даљем рођаку, који ју је, са псовањем, примио.

И ево већ неколико месеци живи код овог рођака, чува му кућу, кува, брине се за њега као сестра, а он непрестано пије и непрестано је псује и виче на њу, називајући је најпогрднијим именима.

Она је још увек лепа, и ако је провела један живот мучан и пул презрења, пролазећи из руке у руке, најпре неколиких вереника, војника, па онда безбројних других, за врло јефтине паре, живећи код неке старе блуднице која јој је пила крв на памук.

У селу се ипак смирила. Колути око њених очију (знак проживелих ужаса) затвараху, као неки тамни мученички ореол, њене црне зенице, које су виделе сву беду продавања себе и сву гадост пијаних загрљаја. Село, готово као њезино рођено, вратило је њезиној души неко спокојство, као после тешке болести опорављење, и ако је сеоске девојке и жене нису штеделе.

Сазнало се брзо и много о њој, још више него је и било истина. Говорило се, шта више, да је она неког убила и оробила док је код ње спавао. Уза

ове то, њезина лепота и чудна смиреност вукле су к њој целу младост. Баш због тога жене је нису могле видети, оговарале су је на сва уста, доносићи непрестано нове доказе, како она, и овде у селу, завађа сеоске момке, и како свако вече један други са њом спава.

Она се није обазирала на сва та причања, ни на све љубазности младића. Мирно је пролазила мимо свих лепих речи које су јој момци добацивали, може бити, више због успомене на живот који је у вароши провела, него из осећања поново пробуденог стида.

Али кад је једне вечери, враћајући се из вароши, срела, путем, сина јединца, најбогатијег сељака Тадије Паларића, Милана, и он јој почео да говори о љубави, она се заталасала.

Да ли се пробудио неки далеки осећај који је већ давно закржљао у њеној души, или је, одједном, засјало неко срећно светло ослобођења од њеног лијаног рођака? Она то није одмах знала. Осетила је само да јој је било врло пријатно што јој је овај говорио, те се одмах одлучила да учини све како да привеже уз себе овог човека. Сва његова наивност била је за њу јасна у његовом узбуђеном гласу, у његовој чудној сметености, и она, учинивши се што је могла наивнијом, одговорила му је, некако замршено, тајно, као све жене, грађанке и сељакиње, у оваквим случајевима, кад врло добро знају шта морају да кажу.

Те вечери, после неколико месеци мира и тишине, пао је први пољубац на њезина уста.

Сутрадан је цело село знало да се она, готово, верила. Сигурно је она сама то разгласила. Дознао

је и отац Миланов, и судар између сина и оца био је неминован. Али кад је отац позвао сина и запитао га, да ли је то истина, овај није смео да призна, већ је рекао, да је то измишљотина нечија. Отац се примирио, али није пропустио прилику да му каже, буде ли то истина, да ће га из куће отерати и разбаштинити.

Од тада је прошло неколико времена, а глас о зарукама није престајао. Узалуд је кућа Паларића тврдоглаво говорила да је то све лаж, село је причало и чудило се старом Тадији како ће то он моћи поднети.

И понова је отац запитао сина, и поново је син устврдио да је све лаж.

Старац је веровао сину, али је, ипак, између њих почео да зија неки јаз неповерења. Неко непрекидно ћутање завладало је међу њима, као између људи који стреле, потајно, један од другог.

Месеци су пролазили мирно, без промене. Говорило се о тајном венчању.

Отац није више питао сина ни о чему; чекао је да се све догоди само по себи.

Али, једног дана, док је стари Иван радио нешто на дворишту, приђе му нека суседа и каже, да се по селу говори, да је она ковачева у другом стању са његовим Миланом.

Старац је управо држао секиру у рукама, и на те речи ђипну и замахну над суседом готов да је на месту убије.

Комшиница се препала и побегла, али се наједном заустави, па му подгурљиво довикну:

— Јест, јест! У другом стању је! Добићеш увука! — И онда настави свој бег смејући се гласно.

Старац је опет хтео да плане, али се уздржа и прекрсти као од ђавола.

Бежећи кући, комшиница сврати до Миланове мајке, која је баш била на доксату, па исприча и њој новост о њезином сину и о оној „поквареној“.

Старица се само затетурала и била би сигурно пала да је није предржала суседа. Затим, севши на столицу, покри лице рукама и зајаукну, болно, као да јој сина мртвог донеше пред кућу.

Кад се мало прибрала, пошла је к мужу да му исприча шта је чула. Он ју је прекинуо одмах у почетку.

— Знам! Шта ћеш? Проклество! — и одбаци секиру.

Већ се смркавало.

Мирни, оборених глава, стидећи се да погледају у очи икоме кога су сретали, кренуше се, ово двоје старца, ка горњој страни куће. Син још није био стигао са поља. Са црквице јавила се већ Здравамарија.

Старац је ушао у кућу и сео за сто. Старица је отишла у кухињу, узела велику чинију са куханим зељем, покрила једним тањиром да се не охлади, и положила на сто у кући. Врч са вином већ је био на столу. Чекали су само да син дође, па да вечерају.

Дошао је најпосле син, опрао руке и сео. Ћутање. Чуло се само ударање виљушака о тањире; често кашљање старца; понекад уздах старице. Син је, оборене главе, јео, сав погружен у себе. Он је осетио да се нешто озбиљно десило, али није имао

снаге да запита. Осећао је да га више не може спасти никаква лаж, да је све јасно; стрепно је само да отац не започне разговор, јер не би знао шта да одговори.

Кад су вечерали, он се одмах диже да оде, али мајка није могла да издржи више ово страшно ћутање, она је хтела да сазна све.

— Сивко! — кликну кад је Милан већ био на прагу своје собе, али старац срдито дрекну на њу, и она се смири одмах, као понизна, сплашена животињца.

Милан је ушао у собу и затворио за собом врата. Отац је остао још за столом. Старица је узела тањире, повела их у кухињу, па се вратила и отишла у своју собу. Одатле се, након мало, чуло шапутање: она се бацила на колена пред слику Матере Божје и молила се, скрушено, сва у сузама, да јој Она спасе сина и кућу од срамоте.

Кад је старац ушао у собу, она је још клечала и молила; усне су јој трепериле као да их више не може зауставити.

— Мајко Створитеља! моли за нас! Мајко Спаситеља! моли за нас! Девике чуда! моли за нас! —

Заспаше.

Одједном старац скочи. Сањао је да му неко отима сина, да га одвлачи негде далеко. Син пружа руке према њему, а он хоће да му помогне, и не може. Као да му је неко свезао и ноге и руке.

Сиђе са кревета. Хтео је да види шта је са сином.

Полако, раствори врата синовљеве собе да види дали он спава. Запрепашћење! Кревет је био празан, а прозор отворен: син му је изашао кроз прозор!

Тада се старац, вративши се у своју собу, брзо обуче, па, тихо, да не осети старица, изађе из куће и крену право ка кући ковачевој.

(Кућа ковачева била је ограђена високим зидом, са доње стране; с леве је имала неку шталу, са чијег се крова могло видети у кућу кроз прозор.)

Старац није ни помислио да би његов син могао бити у кући; мислио је, чујући песму младића пред кућом, да је сигурно међу свом том младости која облета око те женске, па ће га ту затећи. Ноћ је била доста мрачна, и ако је небо било дивно, светло од треперења безбројних звезда.

Старац се шуњао полако, уза зид, да га не би запазили младићи и јавили његовом сину. Прескочно је један зид, па други: није хтео да иде путем, да се не би одао. И онда, одједном, бану пред групу младића.

— Је ли ту Милан? — запита.

Један звизд одговори најпре, затим неколико гласова:

— Није! —

Старац прегледа све: Милана није било. Али на кући ковачевој шкрицу, отварајући се, језан прозор; неко скочи са зида на пут и побеже брзо у противном правцу. Старац је разумео, поздравио присутне и отишао кући сломљен, сâм самцит одједном!

Кад је кући стигао, није ни завирио у синовљеву собу; ушао је у своју. Жена је лежала као да спава.

— Дошао је баш пре тебе! — рече она.

Старац не одговори. Легао је поново. Сан, целе ноћи, није ни дирнуо његове старачке трепавице.

Сутра дан се дигао раније него обично и кренуо у град. Никоме није хтео да каже зашто се кренуо тамо. Хтео је да покуша може ли силом да спасе сина кад овај својом вољом то неће, или не може. Отишао је ка једном адвокату и запитао га, да ли може закон посредовати, кад се зна да је то једна покварена женска.

Тек предвече вратио се, још мрачнији него што је отишао. Осећао је, видео је, јасно, да ће сина за увек изгубити, да му нема спаса.

У том осећању пролазили су му дани. Старица мајка, само је молила, молила, над јући се, непрестано, у чудо; а она ковачева бацала је увек нове вести: о орзом венчању; о детету које носи под срцем; да ће сигурно бити син и т. д.

Село је говорило о чарима. Многе жене долазиле су, кришом, старици и нудили јој помћ против чари; доносиле јој разне траве, али она није хтела ништа да ради, бојећи се греха. Она је само чинила завете: цркви, Богородици, Св. Антуну од Падове, надајући се вечито, да ће се догодити нешто невероватно, и да ће се син вратити, скрушен, оздрављен, добар, какав је био пре него што је она проклета женска ушла у село.

А син је излазио сада јавно, сваке вечери. Он као да се решио на признање, и а о т није никада хтео јасно да каже ни сва ниваљина мајке. Мајка му је, често, прилазила, молила га, богорадила, да јој се призна, али ју је он увек, грубо, гурао од себ, издирући се на њу.

Старица се онда плачући удаљавала, одлзила у цркву, или у своју собу пред свете иконе, и мо-

лила, на голим коленима, чудотворне светитеље који су толико пута вратили мајкама изгубљену децу.

Али ни старац није мировао. Њега је највише мучило синовљево ћутање и непризнање. Изгледало му је, кад би му син признао, да би му ваљда и опростио.

— И ако — не, не! — препао би се и од саме помисли.

Старцу је чисто изгледало да син сам осећа сву страхоту понижења које наноси себи и својој породици, али нема снаге да се ишчупа. Сигурно га је она женска чврсто ухватила у своју мрежу, овила га својим искусним знањем љубавног задовољења, завртила му мозгом, и он нема више ни начина, ни могућности, да се ослободи. Ваљда се он нада да ће време све излечити, па зато неће ни да признаје.

— Али, женска је у другом стању... Барем се тако говори! Ако је тако, Милан је неће напустити, он га добро познаје! —

Са своје, пак, стране, старац је добро знао да је и он сам несаломљив. Познавао је себе и знао је, да он неће никада допустити да она блудница уђе у његову кућу као његова снаха, као жена његовог сина.

Стога је одлучио, да све до дна испита и да, према могућности, убрза и саме догађаје.

По целе ноћи почео је отац да уходи сина, шуњајући се за њим као зверка за пленом. Син пак, са своје стране, био је на опрези, тако да је старцу изгледало, да син има неке поверљиве људе, који су пазили на оца и јављали му свако очево кретање.

И старац се осетио немоћним према сину, и већ је мислио, да је све ово исход зависти целог села, које, пошто-пото, хоће његово уништење.

Ипак није смалаксао у својој вољи. Наставио је свој лов за сином још са већим маром.

А старица остајући сама по читаве ноћи код куће, осећала је ужасну несрећу која се брзо имала да сручи на њикову кућу, и она није спавала, ишчекујући ко зна шта непредвидиво, и, једино што је знала и могла, молила је, непрестано молила.

Једне ноћи падала је киша. Син је вечерао, отишао часком у собу, па онда изашао. (Више није ни поздрављао родитеље.) Старица је хтела да му даде кишобран, старац се успротивио.

Он је изашао. Кроз шум кише изгубише се његови кораци у ноћ. Кад и кад би севнуло. Далека гриљавина чула се мукло.

Старац је осетио сву судбоносност ове ноћи. Као да му је неко говорио да је ова ноћ дошла управо за њега. Нека унутрашња сила приморала га да се дигне и да изађе. Навукавши морнарско кишно одело (које је чувао још из ране младости кад је јео тврди морнарски хлебач) изашао је. Топот његових корака изгубио се; киша је ударала сад јаче о прозоре.

Тада старица, као нека лутајућа душа, запали благовештенску свећу, диже се на горњи спрат куће и клекну пред слику светитеља падованског.

Старац је ишао, врло опрезно, улицом, бојећи се заседе. Прошао је мимо једине крчме у селу и провирио кроз прозор, да види, је ли тамо његов син; али никога није било унутра. За банком је седео крчмар; по банку се шетао један велики мачор; петролеумска лампа лено се клатила, тамо-амо, обешена о једну греду.

Старац је отишао, опрезно, даље. Кад би зачуо неки глас, прибио би се уза зид, задржавајући и дах. Нико није наилазио. То би, ваљда, неко отворио прозор, погледао у ноћ и нешто рекао онима у кући, па се повукао унутра, залупивши капцима прозора.

На послетку, дошао је до ковачеве куће. Опрезно је пришао вратима, наслонио ухо на вратнице и прислушкивао. Не чује ништа. Повукао се онда мало, дигао се на зид тих до куће, да види кроз прозор. Никога, а соба је осветљена.

Наједном зачу кораке. Неко је журно долазио.

Старац скочи с друге стране зида, и стаде на један камен са којег је преко зида могао да види на улицу. Кораци су се све више приближавали: већ су били сасвим близу. Постајаху с е лакши. (Онaj који је ишао, изгледа да се бојао, да га неко не следи.) Звизд. У кући ковачевој помакну се нека сенка, претрча преко белог зида. Прође собом једна свећа. Чују се брзи кораци низ дрвене степенице у кући, штринуше врата, и млаз светлости проли се на улицу.

Тренутно, при свеглости свеће, виде старац свога сина како се брзо ушунчао у кућу.

Шкрипа вратница поново; млаз светлости преста; около опет ноћ, али сада дуоља, мрачнија.

Старац је најпре хтео да оде кући, да се врати: сад је све знао. Ипак није отишао. Нешто му је говорило да се ваљда преварио, да можда то није ни био његов син, да се њему, може бити, само причинило при оној тренутној светлости. Па и ако је, ко зна, ваљда је он отишао да прекине са њом, да јој каже како његови у кући пате због овог свега. И изишавши из свог с-лоништа појак, гогово пу-

зећи, четвороношки, оде до штале, са чијег се крова могло видети у собу ковачевог стана. Опрезно полако, да га неби одао никакав шум, он се попе на кров и, преко црепова, потрбушке вукао се до прозора, горећи од љуболитства, стрепећи од истине.

И кад је повирio и видео, у углу собе, до огњишта, сина који је збацио са себе влажно горње одело, остао у кошуљи и грлио ону женску, глава му је пала сама на праг прозора. Нислоњеним челом на каменом прагу, си је осећао како му глава гори, како се влажни праг под челом угрејава и постаје готово усијан. Па, одједном, дигну се, лупи руком о дрвени оквир прозора: стакла прснуше, прозор се раствори, а он ускочи у собу, мрачан, ужасан, као ван себе.

Оно двоје у куту собе препадоше се и скочише. Милан дохвати своје горње одело и покуша да га навуче, нагонски хтејући побећи, видећи оца. Она га задржи ухвативши га за рукав кошуље, и стаде пред њега.

Старац је полако, тешко, ишао све ближе ка њима; о под су мукло ударале потпетице његових тешких чизама.

Кад је дошао на корак од њих, стаде.

— Ту си! — викну.

— Ту је! — одговори му, пркосно, дрско, она, и, уздигнувши главу, погледа му бестидно у лице.

— Тебе не питам! Говорим њему! Кући! —

Нико не одговори. Милан учини покрет као да хоће да се отргне, али га она повуче, срдита, очито изненађена његовом приправношћу.

— Неће! Он је овде код куће! Он је мој! Ја носим под срцем његово дете! — викну она и загрли га, спремна, ако буде требало, да се и расплаче.

У то се из друге собе чуо један пијани глас, затим кораци босих ногу по поду, и на вратима се, одједном, појави, црн, балав, разбарушен, пијани ковач.

— Шта је то? — дрекну. А кад опази оца Миланова, коракну према њему. — О, а шта ти тражиш овде? —

— Свога сина! — одговори мирно стари Паларић.

И већ је изгледало да ће се они ту, на месту, разрачунати; женска је сва пребледела и дохватила једну железну шипку са огњишта, а Милан је дрхтао у недоумици шта да уради. Али, одједном, Миланов отац спусти већ уздигнуту шаку и насмеја се, слегну раменима и оде према степеницама.

— Удри! Удри! — викао је за њим пркосно, пијано, ковач.

Још једанпут окрену се старац, па онда сиђе, полако (као да их броји) са степенице на степеницу. Врата шкринуше при отварању, па опет при затварању, и онда наста тишина.

Кад је старац стигао кући, старица га је са трепетом дочекала. Чула је како је ушао у кућу, па, затим, како је метнуо крачун на врата и закључао их. Било јој је, одједном, јасно све. Скочи из постеље и приђе му, сва уплашена дрхћући.

— Тадија! —

— Ћути! —

Старица зајаукну, ухвати се за своје седе, ретке косе, и поче да их чупа. Сузе јој кренуше низ старачко наборано лице. Дотетуря до кревета, па паде на колена, и тако, наслоњена на кревету, плакаше непрестано.

Старац јој, два-три пута, нареди да ћути, али она није могла да савлада саму себе, и ако је, стрепећи од њега, свакако то хтела. Сав ужас тренутка сручио се, на њезино старачко срце; изгледало јој да неће моћи издржати.

А он се полако, мирно, свлачио, па легао. На њоко је био миран, као човек који је свршио нешто што је давно намеравао. Догодило се што је очекивао, и више нема стрепње.

Наједном, на улици кораци, па на каменим степеницама, па на доксагу.

Старица устаде сва уплахирена. Погледа на мужа, па према вратима, а трачак наде озари јој, од бола измучено срце.

Кораци су били већ код врата; неко је ухватио за кваку, хоће да отвори...

— Он је... шапну старица и крену да отвори.

— Стани! — дрекну муж. — Да се ниси макла! —

Неко је гурнуо врата у намери да их отвори силом. Узалуд. Шкљоцнуо је језичац на брави. Опет покушај да се силом отворе врата. Неко куца.

— Отворите! — чу се глас Миланов.

Старица поново потрча, али муж скочи и задржа је.

Нико није више куцао. Мир. Затим се чули поново кораци, али сада како се удаљују.

Старица се истргну мужу и полете ка вратима.

— Сине! Сине! —

Хтела је да крикне јаче, али није могла. Ухвати за крачуи да повуче, али смалакса и стропашта се

онесвешћена пред затвореним вратима, која јој отераше сина.

Старац јој притрча, дохвати је својим, још снажним, рукама, и понесе до кревета. Затим узе воде, покваси јој лице и слепоочнице. После мало она се повратила, вичући, бунцајући, као у ватри.

Иза неколико дана била је свадба, бедна, очајна, најбеднија што ју је село до сада видело.

На улици нађоше два сведока и поведоше их у цркву. Све је то било одједном, брзо. Тако је хтела она ковачева.

Други дан после свадбе, младенци одоше у град, где је Милан нашао намештење у једном великом модерном млину. Тако је хтела она ковачева.

По одласку Милановом у град, старац се оделио од целог света. Више није нигде излазио, ни с ким говорио. мрзео је све и свакога. Чинило му се, да се цело село злурало смеје његовој несрећи, шта више, да је цело село све ово омогућило и желело.

Одлазећи у поље и видећи своје зелене винограде и маслињаке, долазило му да све исече, попали, или разда, распрода. Све је он то створио за њега, за Милана, а он је све то бацио и пљунуо на сав његов труд и муку.

Тада би се у њему распаљивала ужасна срџба, права мржња на сина, и дизала се у њему до проклетства. И он је проклињао ужасно, не престајући, дуго, да би се на свршетку и сам препао својим клетви. Онда би се шћућурио у неком углу свог винограда, и ту остајао, чучећи, сате и сате, незнајући шта да ради.

Једног дана донесоше у село вест да жена Миланова неће родити : да она у опште није ни била нити може да буде у другом стању ; да је она само преварила Милана, бојећи се, да би је он могао оставити.

Старац је готово полудео. И ако је пре у његовом срцу беснела ужасна срџба на сина, а провиривао, кад и кад, само један малени трачак самилости, одједном се разли по његовој души једна болни осећај сажаљења. Видео је сина (као оно некада у сну) где га отеше, одведоше, а он се залуду мучи да се ослободи.

И неки тајни глас у њему пришапну му нешто. Бесан, ван себе, он полети у подрум и дохвати секиру.

— Убити! Ову звер убити! — шапну сам себи и понесе секиру у собу, и сакри је док падне ноћ.

Старица је то све видела, али није имала снаге да му ишта каже. Тек кад је пала ноћ и цело село заспало, а он се ушуњао у собу, и сакривши под капут секиру, хтео да изађе, она раскриливши руке као човек којегга стрелају, стала је на врата куће, бранећи му пролаз.

Он је ухвати једном руком за мишицу, повуче грубо, а она се стропошта.

— Не убиј! — крикну обавивши му се око ногу. — Не убиј! Не убиј! —

Он је, часком, хтео да се ослободи из њених руку, али није могао. Она се полако диже, и подвукавши руку под његов капут, оте му секиру.

А старац наслоњен на вратима, остао је дуго, сломљен, неодлучан. Онда, наједном раствори врата,

и побеже у ноћ. Није могао више издржати, морао је видети сина.

И он брзо, сумануто, трчећи, крену ка граду. Нешто га терало нешто гурало напред.

Већ један сат иде неуморно и граби, да што пре стигне. Још један сат, и виде ће га! Он ради у млину сваке ноћи; има ноћну службу.

— Сине мој! — вину му се поклик. Тишином ноћи чула се далека, мукла јака: ... мој! —

Поноћ је била мало минула кад је прошао кроз заспали град. Кренуо се правцем према манастиру фрањеваца, иза којег се, у другој увалици пушио високо млин.

Чује већ хуку мотора кроз тиху ноћ. Код мотора је његов син, пази на њ 'док други радници спавају. Он је најспособнији, најсигурнији радник, тако се по граду говори.

Ево већ млина, бели се, а на великом димњаку, кад и кад, вргају искре, да их можеш заменити са звездама.

Старац се дошуњао полако до самих врата зграде, и сада би хтео унутра, али нема смелости. Пред њега стаде, одједном, сав догађај са сином. И он претрну. Срце му се поново стегну, и већ је хтео да се врати кући.

Тада се отворише врата млина. Он се сакри. Неко повири напоље: он, Милан, његов син! Види га ка како држи врата, где нешто прогунђа, па опет затвори.

Дође му да га викне, и опет није нашао смелости. Приђе к вратима, и није их отворио. При-

слушкује часом: унутра се чује само хука мотора; и ништа више.

Оде онда околу млина, тражећи прозор кроз који би могао да гледа унутра. Нашао га је, на прислонивши главу уз праг прозора, гледаше нетремице у сина, који је облетао око машине и гледао да ли је све у реду.

Благ осмех прешао је преко тврдих црта старчева лица. Разнежио се сав. Неки чудни понос обузе га. Одједном се понова сети што је било, и плакаше дуго.

Ваљда цео један сат остао је он тако на прозору млина, па се онда, полако, мучно, откину од сина, и странпутицом преко брда врати кући.

Док се овако тешко живело у кући старог Паларића, Милану је у граду било још теже. Срамота због подвале о трудноћи претварала је у њему сву некадању чежњу нагона за женом у једну ужасну мржњу душе и тела према њој целокупној.

И ако је икада веровао у неки њезин (ма и најмањи) осећај у искреност њених речи и дела, то се, сада, одједном, претворило у једну најнижу одвратност.

То страшно своје осећање он више није ни скривао пред њом, он га је испољавао у свакој прилици. Изгледало је баш, да он хоће да јој покаже како он више не може да живи са њом; као да тражи још само мало снаге па да побегне од ње за увек.

Ако је пре само кад је био послом заповедан остајао у млину по два-три дана не јављајући се кући, сада је остајао и више (чак и по целу седмицу дана!) не имајући снаге да прекорачи праг куће у којој је живела његова жена.

Она је све то осетила, неколико пута му пребацила али, напослетку (већ према својој природи!) на све привикла. Првих дана, кад није дуго долазио кући односила му је сама јело у млин; после, кад је увидела да то ништа не помаже, слала му је све по девојцици неке суседе; најпосле, кад је почео да мзостаје по читаву седмицу, није више ни слала ништа.

Али (што је најгоре!) због свега овога она је почела да осећа сав чар своје старе слободе. Стога, најпре, почела је да излази више, затим, да се све лепште одева.

У комшилуку је живела нека слободнија удовица. Милан, знајући „поведење“ ове удовице, био је забранио својој жени сваки однос пријатељства са њом. Сада се оне подружише. Сваке вечери излажаху заједно на шетњу.

На тај начин, полако, почеше да се враћају ка Милановој жени све давне успомене на град на копну.

Милану су, више пута, другови јављали шта се са његовом женом догађа; он је пропадао од стида у земљу, али ипак није знао шта би урадио. Осећао је само како се у њему, полако и све више, губи, нестаје и последње поштовање према себи самом.

До сада предан, потпуно, свом послу, одједном поче да губи сваку вољу. До сада пажљив на све у млину, одједном поче да губи сву потребну пажњу. Често, замишљен, изгубљен, лутао би, у бунилу, млином, док, наједном, не би лупио о неки зид, о неки стуб. Онда би се пробудио.

После тога, прибравши се, чучнуо би уз зид млина са рукама положеним на коленима, са заба-

чеком главом унатраг, са затвореним очима, као они слепи просјаци на улицама што очекују милостињу.

Због тога је неколико пута довео млин готово до несреће. И да, једном, није, случајно, свратио један радник да обиђе Милана, несрећа је била неизбежна.

Међутим се жена Миланова све више ослобађала. Дружење са удовицом (чија су врата, често пута, отварале мушке руке устрептале од страсти) донело јој је много смелости. И ако се, на почетку, бојала Милана, сата, крену путем, који је, задржавана његовом љубављу, била напустила.

У ноћима, кад њеног мужа није било код куће, она је одлазила к суседи, која у једној малој, влажној собици, примаше случајне госте. Она, ипак, није у свему слушала своју другарицу; она је, упркос свих њених наваљивања, послуживала госте само својим присуством, бојећи се да који случајни љубавник не исприча градом све и тако Милан све дозна. Стога, веће дужности према гостима остављаше способностима своје другарице, удовице; она се бринула о мањим разонођењима.

Али, с временом, прешло се и преко тога; пронашао се само начин.

Уз обалу градску беше увек неколико талијанских лађа на једра, које су из Јужне Италије доносиле на продају: наранџе, кромпире, поврће и друго. Како су обе другарице волеле јужно воће, оне су сваког дана одлазиле на бродове и куповале тамо што су желеле, особито наранџе. Тако се спријатељаваху са морнарима. Са тог обалског познанства долазило је, после, кућно. Најпре код удовице, а

овда (јер је соба удовице била малена за све посетиоце) почеше да се састају у кући Милановој.

На тај начин, опијена племенитошћу стравца, бивша блудница, а сада Миланова жена, унесе сву своју некадашњу распојасаност у своју спазаћу собу.

Милан је био тачно упућен у све што се догађало у његовој кући, али, уза све своје настојање, он није никако успевао на пронађе начина како да изађе из овог свог неиздржљивог положаја.

За убиство није налазио у себи довољно смелости; за бегство није знао ни куда би, ни како би, јер за то није имао ни средстава. Стога, осећајућ се самотним, беспомоћним и очајним, остајаше још више у млину и не одлажаше више никада кући.

Уза све ово, његова је расејаност расла све више. Онај први случај срећно избегнуте несреће потпуно беше изашао из његове свести. Шта више, изгледало је, као да он баш тражи опасности, хтијући, ваљда, да на такав начин нађе решење за његово страшно, неиздрживо питање.

И једне вечери плати скупо своју несмотреност.

Машина је те вечери била одједном стала. Милан претрча да види где је грешка.

Све је било у исправности: и ватра, и вентили и све! На другом спрату исто тако.

Милан је прегледавао све, док најпосле, не приђе кожном појасу који је кретао целу машину. Завуче руку између појаса и једног металног цилиндра... а... кожни појас, одједном, се крену, повуче собом Миланову руку и... смрви је читаву!

На крик притрчаше остали радници. Зауставише машину, извукоше Миланову руку која сви,

здробљена, крвава, паде мртво са његове десне стране.

Одмах једни отрчаше по лекара, други по Миланову жену.

Жена је дотрчала прва, сва уплакана, уплашена, са неким чудним изразом радозналости.

Милан је лежао још увек у несвестици, али, кад, после мало, отвори очи и виде своју жену, окрену главу на другу страну.

У то је дошао и лекар. Раскину згрчени, тврди од крви, рукав Миланове кошуље, испод којег се указа страшна, крвава, поцрнела рука.

Жена крикну и побеже напоље, у град.

Милан је, пренесен у лекареву амбуланту, после пола сата остао сакат, без десне руке: лекар ју је морао одсећи.

Истог јутра, рано, стигао је у село глас о овој страшној несрећи. Миланови родитељи примиши га страшније но што би примили глас о својем сопственом смртном часу. Мајка је закукала и, по обичају, пала на колена пред слику Матере Божје, као погођена мачем у срце. Отац, ухватио се грчевито за врата куће, као да осећаше да се цела кућа над њим руши.

Мало затим, први се трже старац и отрчавши у подрум, напуни мешину вина, узео боцу уља, оседла мазгу, па, поново се дигнув на први спрат, нареди старици да покупи све што има за јело и да се спреми за град.

После цигло четврт сата, старац и старица (са мазгом натовареном животним намирницама) одоше за град да виде, што пре, свог пострадалог сина.

Ишли су брзо. Журило им се. Ни речи нису говорили. Чуо се само један, или други глас, наизменице, како тера мазгу.

Тако су стигли до пред град.

И ако би, у оном првом тренутку, кад је дочуо за ужасну несрећу, старац био пао о врат своје јединцу, сада кад је већ близу њега, осећаше да би му било тешко. У њему се будило оно његово старо осећање несхватљиве гордости и непопустљивости.

Полако, он поче да осећа: да сина неће моћи загрлити. Доцније мало, да неће моћи ући у његову собу; да неће моћи да се сретне са његовом одвратном женом.

(Несвесно, он стиша мало своје кораке; није више гонио мазгу, као оно кад су кренули из села. То је сада радила само старица, сва очајна да тако полако миле напред.)

Кад су, напоследку, стигли у град, и кад су пролазили кроз уске улице стародревног града, старац је већ био онај од оне вечери, кад је пред сином затворио своја кућна врата.

Старица је то осетила, видела му је то на лицу, и кад стигоше до Миланове куће, није га ни запитала да ли ће унутра, већ му рече:

— Ти ћеш да чуваш мазгу? —

— Да! — одговорио је он одрешито; па скинувши ствари са мазге, преда јој их да их увесе у кућу.

Он оста пред вратима.

И ако је лекар, већ пре три-четири сата, био одсекао Миланову смрвљену руку, његови крикови чули се и до на улицу. Одједном их зачу и старац и они га ударише као неки најштрији ножеви из потаје.

Ипак је пришао ближе вратима, као да би хтео да се увери, да ли је то збиља његов син, или неко други. А кад му јавк гласа Милановог допре јасно до ушију, он задрхта као прут.

(Оглав мазге испале му из руке, мазга крену сама кроз улице градске).

Како Миланови крикови нису престајали старац сав сломљен није могао да издржи више. Паде, као врџа, на праг кућних врата, сгрчивши се сав, туривши главу м ђу колена и зачепивши уши да више не чује болне кликове свога сина.

Ипак није хтео да уђе.

А кад је, после мало, лекар излазио из куће, старац, видећи га, скочи и притрча му (још на степеницама) па, кад зачу од њега, да је Милан сигурно спасен, озари се сав, као да је из њега просијало сунце.

Од тада је прошло много времена.

Миланово оздрављење трајало је дуго. Одсечена рука у рамену беше напоследку зарасла и он се, полако, привикавао на помисао: да сада има само једну руку с којом мора да зарађује живот за себе и за жену.

Миланова жена била је врло добра; кроз све време његове тешке болести потпуно њему предана. Све што је требао она му је доносила: бдила је над њим и ноћу и дању.

А Миланови родитељи: док је он био у опасности долазили су сваког дана у град (увек онако као први пут, старац до врата куће, а старица даље) после, кад је Милану било боље, сваки други, трећи дан; а најпосле, кад је Милан био готово сасвим оздравио, још ређе.

Кад је Милан почео и да излази, старци престадоше сасвим да долазе.

Стога је Милан морао да тражи зараде. Отишао је, чим се осетио способним за рад, до млина у којем је био изгубио своју руку и затражи од господара, да га поново упосли. Али му он одговори, да га, сакатог, низашта не може да употреби.

Ни на другим местима није Милан имао среће. Никоме више није требао са једном (и то левом) руком!

Сломљен, очајан, враћао се он, увече, кући. Са болом гледао је празан рукав, који је остао на месту његове десне руке и, готово, плакаше.

Кад Милан ни на какав начин није могао да дође до зараде, поста носач. Дочекивао је пароброде и носио путницима лакши пртљаг. Али, у граду где су путници тако ретки, од такве зараде није се дало живети.

Тада и његова жена, видећи га смрвљеног, утученог, мучила се, и сама се трудила колико је могла, да и она нечим помогне. Зарађивала је прањем и шивењем. Али ни она није могла толико зарађивати, колико им је требало за живот.

Обратише се онда на старце у селу, али се они потпуно оглушише.

Кад је оскудица у свему достигла врхунац и Миланова жена увидела јасно, да се овако не да више живети, подружи се поново са оном удовицом из комшилукa и поново поче да прима госте, готово на очи свога мужа.

Милан је све то видео и ђутке трпео. А шта је друго и могао? Живот га је до тога довео и он не зна, а и нема начина како да му се отме.

Његова жена (осетивши да је побеђен) поста-
јаше све слободнија, све безобразнија, док једног
дана не поче да прима сасвим јавно своје посетиоце.

И то је Милан поднео! Али, кад једне ноћи
затече пуву кућу пијаних талијанских морнара, који,
у грљењу, дрпаху и цепаху одело на његовој жени
и њезиној другарици (и оне обе напителе!) плану. Био
је готов да убије. Скочио је на жену, ухватио је
својом једином руком за врат...

— Блуднице! — крикву и био би је удавио, да
му се она, једним изнеоадним покретом, не истргну
из руке, па полете у кут куће, где узне неко гвожђе,
те му онда приђе, без страха, дрско.

Са изразом презрења, изазовно, гледала га она,
неко време, правце у очи, па, онда, уздигнувши
руку са гвозденом шипком, насмеја се одвратно,
блуднички, дошавши му-лицем пред лице и викну:

— Удри!... Удри!... —

Милан оста запањен, не знајући шта би. Најпре
хтеде да је удари; онда стаде. Хтеде да побегне;
скочи; али застаде на вратима, па, зајаукнувши, стро-
пошта се поред зида.

Међутим, из себе чули се пијани крикови мор-
нара и смех жена, који их распаљиваху на пијанство
и блуд...

<i>Наши зет.</i> Комад у 1 чину. — 3) <i>Наши очеви.</i>	
Комедија у 3 чина	20—
Јовановић М.: <i>Незнани и Заборављени</i>	12—
Косор Јосип: <i>Бели Пламенови</i>	6—
Костић П. Тадија: <i>На шујем послу.</i> Роман из политичког живота у Србији	30—
Маџурмановић И.: <i>Смрт Смаил-аге Ченгића</i>	16—
Манојловић: <i>Ришмови — Песме</i>	12—
Миличић Сабе: <i>Књига Радости.</i> Песме	6—
„ „ <i>Књига Вечности.</i> Песме	6—
Милићевић М. Ђ.: <i>Зимње вечери</i>	30—
Милошевић Н. Богљуб: <i>Из великих дана</i>	10—
Милошевић Момчило: <i>Пролазници.</i> Приповетке	15—
Павловић И.: <i>О Бишопској бици</i>	5—
Петровић Вељко: <i>Померене Савести</i>	18—
Пијаде С. Давид: <i>Песме</i>	5—
Поповић Зарија: <i>Приповешке из Старе Србије</i>	15—
Поповић Јов.: <i>Из Српске прошлости</i>	15—
Сјен/јевин А.: <i>Пођило за њим</i>	6—
Станковић Борисав: <i>Наши Божић</i>	3—
„ „ <i>Божеји људи</i>	10—
Станојевић А.: <i>С избегличких сазна.</i> Са сликама и картом југо-источне Француске	20—
Стефановић Са.: <i>Погледи и покушаји</i>	12—
„ „ <i>Сатрофе и Ришмови</i>	12—
Твен М.: <i>На Мисисипи</i>	4—
Толстој: <i>Хаџи Мураш</i>	7-50
Толстој Л. Н.: <i>Приповешке,</i> с руског превео Ј. Максимовић	8—
Уајлс О.: <i>Слика Доријана Греја.</i> Роман, превео Давид С. Пијаде	30—
Угричић Јефта: <i>Наши људи.</i> Приповетке	30—
Ђинико И.: <i>Пауци.</i> Роман	25—
„ „ <i>Из солунских бәрби</i>	20—
Тосаћка Дар.: <i>Косовка.</i> Књига за децу	6—
Фезет: <i>Шала о збиљи</i>	10—
„ <i>У безименој земљи.</i> Утисци једног странца	8—
Хлапец Јул. Др.: <i>Црнице из послед. година Аустрије</i>	8—
Харт Брет: <i>Теикфул Бласам</i>	4—
Цанкар: <i>За крстом</i>	10—
Шаптић Алекса: <i>Песме.</i> Са сликом песничковом	25—
Шимуновић Хинко: <i>Породица Винчић.</i> Роман	20—
Шницлер А.: <i>Мудрачева жена и свирала</i>	4—
Шумаревин Св.: <i>Нула</i>	5—

